

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Marie Beranová

Hyperinflace v Německu na stránkách vybrané německé
memoárové literatury

The Hyperinflation in the Weimar Republic in the Selected
Memoir Literature

Praha 2011

vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Horčíčka Phd.

Poděkování:

Děkuji svému vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Václavu Horčíčkovi Phd., za jeho odborné rady, konzultace a laskavý přístup.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou/diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. „

V.....dne.....

podpis

Anotace

Tématem práce je pohled vybrané německé memoárové literatury na období vysoké inflace v Německu. Pozornost je věnována podstatným momentům ve vývoji Německého státu, které se jeví jako klíčové pro vznik a postup znehodnocení německé měny. Práci lze obsahově rozdělit na čtyři části. V první se seznámíme s vybranou memoárovou literaturou. Druhá kapitola se zabývá Versailleskou mírovou konferencí. Ve třetí kapitole se analyzuje obsazení Porúří francouzsko-belgickými vojsky a německá reakce ve formě politiky pasivního odporu. Poslední kapitola se zaměřila na zavedení rentové marky, které umožnilo následnou stabilizaci německé měny.

Annotation

The subject of this thesis is the period of hyperinflation in Germany, as is presented by selected German memoir literature. Attention is paid to essential moments in the development of the German state, on those that have proven key in the devaluation of the German currency. The thesis can be divided into four parts. In the first part, I present selected German memoir literature. The second chapter deals with the Versailles Peace Conference. In the third chapter, I analyze the occupation of the Ruhr region by Franco-Belgian forces and Germany's reaction, taking on the form of politics of passive resistance. The last chapter focuses on the introduction of Rentenmark notes, which made the stabilization of the German currency

Klíčová slova:

Inflace, Versailleská mírová konference, Obsazení Porúří,

Key Words:

The Inflation, The Treaty of Versailles, The Occupation of the Ruhr

Obsah

1. Úvod
2. Prezentace autorů vybrané memoárové literatury
3. Versailleská mírová smlouva
 - 3.1. Úvod do problematiky
 - 3.2. Reflexe Versailleské mírové smlouvy
4. Obsazení Porúří a německá politika pasivního odporu
 - 4.1. Úvod do problematiky
 - 4.2. Reflexe obsazení Porúří a německé politiky pasivního odporu
5. Zavedení rentové marky
 - 5.1. Úvod do problematiky
 - 5.2. Reflexe zavedení rentové marky
6. Závěr
7. Biblografie

1. Úvod

Pokles hodnoty marky byl zaznamenán již v období první světové války. Během prvních let poválečného období docházelo ke stupňování inflace vlivem poklesu průmyslové výroby způsobené revolučními boji. Dalšími aspekty, které přispěly ke znehodnocení měny, byly výdaje vynaložené k odstranění následků první světové války. Nové sociální zákonodárství a reparační povinnost Německa významně zatížily jeho rozpočet. Téměř nulová finanční politika říšských vlád a pasivita říšské banky způsobila v létě 1922 přechod inflace do hypertrofní fáze. Politika pasivního odporu, která byla reakcí na francouzsko-belgické obsazení Porúří, znamenala pro znehodnocení marky přechod do extrémních hodnot.

Cílem této práce je na základě vybrané memoárové literatury identifikovat klíčové momenty, které ovlivnily průběh procesu znehodnocení měny, spíše z hlediska psychologického nežli hospodářského. V případě hospodářské analýzy by byla nutná podrobná studie pramenů a odborné literatury provedená přímo na území německého státu. Celkový záběr práce by pak odpovídal minimálně rozsahu práce diplomové. Stěžejní momenty, které ovlivnily proces znehodnocení německé měny, byly vybrány na základě preferencí autorů použité memoárové literatury.

Versailleská mírová smlouva stála na počátku nové dějinné epochy německého státu. Záporný vztah Němců k tomuto ústřednímu dokumentu meziválečného období se projevil také v nahlížení obyvatel Německa na nově vzniklou německou republiku. Versailleská mírová smlouva a na jejím základě uložená reparační povinnost byla Němci považována za viníka hospodářské, finanční a politické destabilizace německé říše. Totální zhroucení marky, které bylo důsledkem politiky pasivního odporu, přesvědčilo přední politiky Výmarské republiky v čele s Gustavem Stresemannem k nutnosti podniknout konkrétní kroky k zastavení hyperinflace. Nástrojem ke stabilizaci německé měny se stala rentová marka zavedená v listopadu 1923.

Nyní přistoupíme k popisu formální stránky práce. Hlavní část práce se skládá ze čtyř svébytných celků. Vyjma první kapitoly jsou jednotlivé celky rozděleny na dvě části. První nás zavede do problematiky dané kapitoly. V druhé části je věnován prostor reflexi zmíněné problematiky, jak ji nahlíželi autoři vybrané memoárové literatury. Po závěrečném shrnutí práce následuje seznam použité literatury.

Úkolem první kapitoly, *Prezentace autorů vybrané memoárové literatury*, je představení stěžejních titulů vybrané memoárové literatury. Druhá kapitola, se věnuje *Versailleské mírové smlouvě* a odmítavé reakci, kterou vzbudil její znění v Německu. *Obsazení Porúří francouzsko-belgickými vojsky a vyhlášení politiky německého pasivního*

odporu mapuje třetí kapitola s názvem *Zavedení rentové marky*. V čtvrté kapitole je zaměřena pozornost na zavedení rentové marky a na hlavní představitele stabilizačního procesu.

V české republice zatím nebyla sepsána kvalitní studie, která by se podrobně zabývala problematikou německé inflace. Hlavní zdroj informací tedy představují práce zahraničních autorů.

Rozsáhlou práci *Die deutsche Inflation 1914-1923. Ursachen und Folgen in internationaler Perspektive* zpracoval německý historik Carl-Ludwig Holtfrerich, který se podílel na mezinárodním projektu zabývajícím se otázkou inflace.¹ Hlavou celého projektu pak byl Angličan Gerald D. Feldman, spoluautor sborníku odborných statí s názvem *Die deutsche Inflation. Eine Zwischenbilanz*.² V roce 1982 byla vydána disertační práce s názvem *Politische und wirtschaftliche Hintergründe der deutschen Inflation*.³ Její autorka Agnete von Specht se ve své práci zaměřuje především na vzájemný vztah inflačního procesu a německé reparační politiky.

V českém prostředí lze označit za stěžejní dílo, které bylo napsáno o dějinách Výmarské republiky, monografii Dagmar Moravcové *Výmarská republika. Problémy demokracie v Německu 1918-1932*.⁴ Odborné dílo opatřené bohatým poznámkovým aparátem se opírá o rozsáhlou bibliografickou základnu. Taktéž její článek o reparaci a proměnlivém přístupu Německa k tomuto problému je ukázkou precizní badatelské práce.⁵ (*Hospodářské a politické aspekty německých reparací 1918-1932, in: Acta Oeconomica Pragensia, roč.13., č. 3, 2005*).

Jednotlivé monografie byly vybrány z hlediska rozmanitosti přístupu k promětlivosti meziválečných dějin. V protikladu k čistě odbornému Kolbovu stylu⁶ se nachází osobitý přístup Golo Manna⁷. Další monografie zabývající se obdobím Výmarské republiky jsou uvedeny v přehledu literatury.

¹ Holtfrerich, C-L., *Die deutsche Inflation 1914-1923: Ursachen und Folgen in internationaler Perspektive*, Berlin 1980.

² Feldman, G. D., *Die deutsche Inflation*, Berlin 1982.

³ Specht, A., *Politische und Wirtschaftliche Hintergründe der deutschen Inflation 1918-1923*, Frankfurt am Main 1982.

⁴ Moravcová, D., *Výmarská republika. Problémy demokracie v Německu 1918-1932*, Praha 2006.

⁵ Moravcová, D., *Hospodářské a politické aspekty německých reparací 1918-1932, in: Acta Oeconomica Pragensia, roč.13., č. 3, 2005*

⁶ Kolb, E., *Die Weimarer republik*, München 1993.

⁷

2. Presentace autorů memoárové literatury

Jako memoárová literatura jsou chápány paměti, záznamy deníkové povahy, osobní korespondence, autobiografické romány a výjimečně také některé tituly „krásné literatury“. Jedná se o prameny nedocenitelné povahy, které často nemají přesně vymezený předmět a ke kterým musíme přistupovat s vědomím subjektivního zkreslení autora. Ovlivňujícím faktorem je i věk autora, neboť člověk se během svého života formuje a názorově vyvíjí. Vzpomínky a zápisky mohou být zkresleny osobními antipatiemi a názorovým přesvědčením, proto může hrát podstatnou roli také politická příslušnost autora nebo vliv prostředí, ze kterého pochází. Dalším důležitým činitelem, který ovlivňuje výpovědní hodnotu memoárové literatury, je doba, jež mezi sepsáním daného díla a skutečnou událostí uplynula. Čím delší je časový odstup, o to více lze předpokládat, že autorem podávané informace ztrácejí na přesnosti. Pokud se jedná o tituly vydané po smrti autora, může být zásah vydavatele v některých ohledech kontraproduktivní.

Pro účely této práce byla vybrána především memoárová literatura předních politických činitelů období Výmarské republiky. Přirozeně dochází mezi autory k rozdílné intenzitě reflexe jednotlivých událostí německých meziválečných dějin, proto rozvrstvení citovaných názorů a postřehů nemůže být rovnoměrné.

Největší zastoupení autorů ve vybrané memoárové literatuře má Německá demokratická strana, dále Německá sociálně demokratická strana, která je následována katolickou středovou stranou Centrum. Německá lidová strana je prezentována Gustavem Stresemannem.

Významnou osobností Výmarské republiky se stal i Gustav Stresemann (1878-1929). Stresemann se narodil v Berlíně do střední měšťanské vrstvy. Již během studia národní ekonomie se aktivně zapojoval do politických a hospodářských debat. Aktivně vystupoval ve spolku Burschenschaft Neo – Germania.⁸ Stresemann byl zpočátku fascinován Friedrichem Neumannem a jeho Národně sociálním hnutím⁹, přechodem k Národním liberálům se však stal jeho politickým mentorem Bessermann.¹⁰ Po revoluci roku 1918, kdy došlo k rekonstrukci většiny politických stran Německého císařství, se stal předsedou nově vzniklé Národní lidové strany (DVP), ve které se akumulovala převážná část bývalých Národních liberálů. Ve straně byli také zastoupeni představitelé německého průmyslu v čele s Hugo

⁸ Stresemann, s. 7

⁹ Bauer, s. 10-11

¹⁰ Stresemann, s. 9

Stinnesem.¹¹ Stresemann měl úzké vazby na německý průmysl a sám se aktivně zapojoval v hospodářském životě Německa. Dokázal se velmi dobře přizpůsobit dané situaci. „*Byl schopen se názorově vyvíjet i ve věku, kdy většina již ustrnula.*“¹² DVP proklamovala monarchii jako ideální formu státu a v hospodářské oblasti zastávala nedotknutelnost soukromého vlastnictví.¹³ Stresemann ale pochopil, že pro budoucnost německého národa je udržení Výmarské republiky nepostradatelné a byl schopný se rychle přizpůsobit situaci. V lednu roku 1923 Stresemann veřejně vyzýval k politice pasivního odporu. Když si ale s postupem času uvědomil, že tato politika nemůže Německu přinést již žádný úspěch a má výrazně negativní dopad na německou finanční, potažmo i vnitřní politickou situaci, rozhodl se pasivní odpor v nejbližším možném termínu ukončit. „*Byl to obchodník z doby císařství, Luddendorfvův přítel, který se smířil s republikou a s postavením dělnictva v republice.*“¹⁴ Období začátku Stresemanova kancléřství až po jeho smrt v roce 1929 bylo nazváno „Stresemannovou érou“ a jak se vyjádřil Klaus Mann, „*byla to jediná doba, v níž se dalo normálně žít.*“¹⁵

Tři roky po smrti Gustava Stresemanna byla v roce 1932 vydána práce s původním názvem Vermächtniss (závěť, odkaz).¹⁶ Kniha byla vytvořena ze Stresemanovy pozůstalosti, kterou nakladatelství poskytla jeho manželka a synové. Třísvazkové dílo zahrnuje Stresemanovy koncepty dopisů, korespondenci s předními německými a světovými politiky, osobní poznámky k politickému dění, vyjádření pro tisk, znění jeho řečí v Říšském sněmu nebo zápisky z deníku a z kalendáře. Vydavatelem Stresemanova odkazu se stal jeho dlouholetý spolupracovník, osobní sekretář Henry Bernardt.¹⁷

Theodor Heuss se narodil 31. ledna 1884 v Brackenheimu v levicově zaměřené, politicky aktivní rodině. Jeho velkým vzorem se stal pozdější předseda Německé demokratické strany Friedrich Naumann. V Mnichově a Berlíně vystudoval národní ekonomii¹⁸ a už jako student se angažoval v Naumannově Národně socialistickém hnutí. Od roku 1903 byl členem německé liberální strany Fortschrittlichen Volkspartei. Po válce se stal členem Německé demokratické strany, která navazovala na tradici liberálních stran Německého císařství. Od roku 1924 do roku 1928 a od roku 1930 až do roku 1933 byl Heuss

¹¹ Braun, s. 89

¹² Mann, s. 40.

¹³ Moravcová, s. 26

¹⁴ Mann, G., s. 64

¹⁵ Haffner, s. 78

¹⁶ Stresemann, G., Vermächtniss. Erste Band, Berlin 1932.

¹⁷ Stresemann, s. IX.

¹⁸ Hertfelder, s. 52

poslancem Říšského sněmu.¹⁹ Vrchol jeho politické kariéry následoval po druhé světové válce, kdy byl v roce 1949 a opětovně v roce 1954 zvolen spolkovým prezidentem západního Německa.²⁰ Theodor Heuss byl také velmi aktivním novinářem. Přispíval do liberálních novin *Vossische Zeitung* a *Frankfurter Zeitung*. Sám vydával Naumannův časopis *Die Hilfe*. Od roku 1942 mohl zveřejňovat Heuss své články pouze pod pseudonymem.²¹ Heuss kritizoval nízkou politickou kulturu v Německu.²² Výrazné antipatie choval k dlouholetému ministru zahraničí Gustavu Stresemannovi, kterého přesto dokázal ocenit za jeho odvahu k ukončení pasivního odporu.²³ Heuss vydal své vzpomínky a zanedlouho poté zemřel.

Jeho vzpomínky vyšly v roce 1963²⁴ a zachycují období od roku 1903 až do roku 1935. Heuss měl v úmyslu vydat ještě další díly, které by zachytily období Třetí říše a Německa po druhé světové válce. K sepsání dalších vzpomínek již nedošlo, protože Theodor Heuss v roce 1963 zemřel. V předmluvě Heuss zdůraznil význam memomárové literatury, jež dodává dějinám osobní rozměr.²⁵

Hermann Luppe byl významným německým komunálním politikem, již během studia práv v letech 1892-1895 byl činný ve vysokoškolské politice.²⁶ V roce 1918 se stal spoluzakladatelem Německé demokratické strany, kterou zastupoval v letech 1919 až 1920 v německém Národním shromáždění. Návrat ke komunální politice nastal v roce 1920, kdy byl Hermann Luppe zvolen starostou města Norimberk. Po nástupu Hitlera k moci byl Luppe nucen vzdát se své funkce. Po krátkém intermezzu v Berlíně se vrátil zpátky do rodného Kielu, kde zemřel při bombovém útoku v dubnu roku 1945.²⁷

Paměti Hermanna Luppeho byly vydány až v roce 1977.²⁸ Hlavní část knihy tvoří vzpomínky na léta 1936 až 1939. Celkově byla práce orientována převážně na vlastní dějiny města Norimberk, detailně zmapovány byly také otázky školství a vzdělávání, kterými se Hermann Luppe podrobněji zabýval. V knize byl kritizován říšský kancléř Wilhelm Cuno. Luppe považoval Cunovu politiku pasivního odporu za neuváženou a upozornil na nebezpečí totálního zhroucení německé měny.²⁹ Vedle většinové reakce, která přivítala politiku pasivního odporu jako protest proti nespravedlivému obsazení Porúří francouzsko-belgickými

¹⁹ Moller, H., s.6-8.

²⁰ Tamtéž, s. 11

²¹ Moller, s. 8-9

²² tamtéž, s. 67

²³ Heuss, s. 193

²⁴ Heuss, T., *Erinnerungen 1905-1933*

²⁵ Tamtéž, s. 10-11.

²⁶ Möller, S., *Zwischen Wissenschaft*, s. 226

²⁷ Raehlmann, I., *Arbeitswissenschaft*, s. 57.

²⁸ Luppe, s. XIV..

²⁹ Luppe, s. 121-122.

vojsky, byla tato odchylka od normy zajímavým úkazem. Otázkou zůstává, jestli se nejedná o pokus vydavatelů přidat Hermannu Luppemu, byť třeba nevědomky, na schopnosti prozíravosti.

Otto Gessler (1875-1955) vystudoval stejně jako většina uvedených autorů práva. Od roku 1900 byl aktivní v bavorské justiční službě.³⁰ O co později Otto Gessler vstoupil do vysoké politiky, o to rychlejší byl jeho postup. V roce 1914 byl vrchním starostou města Norimberk a v říjnu 1919 obsadil nepříteli významné ministerstvo obnovy. V důsledku vnitřních nepokojů v Německu byl Gessler v březnu 1920 jmenován říšským ministrem obrany. V roce 1928 se Gessler rozloučil s říšskou politikou.³¹ Po atentátu na Hitlera byl vězněn od roku 1944 v Ravensbrücku. V letech 1950 až 1952 předsedal německému Červenému kříži. Otto Gessler byl politicky liberálně zaměřený, v pětatřiceti letech se stal členem uskupení „Liberale Arbeitsgemeinschaft“, které zastřešovalo liberální politické strany Německého císařství. V období Výmarské republiky byl členem Německé demokratické strany.³²

Vzpomínky Otty Gesslera byly vydány až po jeho smrti v roce 1958 v publikaci s názvem *Reichswehrpolitik in der Weimarer Zeit*. Gessler si při psaní svých vzpomínek zakládal na historické přesnosti.³³ V roce 1955 byl soupis pamětí přerušen Gesslerovou smrtí.

Hjalmar Schacht (1877-1970) pocházel z obchodnické rodiny a po studiích ekonomie, sociologie, germanistiky a medicíny byl od roku 1908 aktivně činný v bankovním sektoru. Od roku 1916 stál v čele národní banky (Nationalbank) a od roku 1922 zastával post ředitele ve Spojené darmšadtské a národní bance (Vereinigte Darmstädter und Nationalbank). V roce 1918 se stal Schacht spoluzakladatelem Německé demokratické strany (DDP). Při sestavování programu strany Schacht pronesl větu: „*Ich bin Monarchist*.“³⁴ Chtěl upozornit na skutečnost, že podporoval demokracii jen jako formu vlády a že před vznikem republiky dával přednost zřízení konstituční monarchie. V listopadu 1923 byl jmenován komisařem pro říšskou měnu. Po smrti prezidenta říšské vlády Havensteina na konci roku 1923 nastoupil na jeho místo a tuto pozici zastával až do roku 1930. Po nástupu Hitlera k moci byl Schacht v roce 1924 opět jmenován prezidentem říšské banky. V letech 1934 až 1937 zastával v říšské vládě post ministra hospodářství. V roce 1944 byl uvězněn v koncentračním táboře a po konci druhé

³⁰ Encyk, s. 236

³¹ Gessler, 21.

³² Gessler, s. 20-21

³³ Tamtéž, s. 11

³⁴ Schacht, s. 194

světové války přestoupil před norimberský tribunál, který ho osvobodil. Pobytu ve vězení se přesto nevyhnul a v roce 1947 byl ve Stuttgartu uvězněn na sedm let. Po třech letech byl předčasně propuštěn.³⁵

Hjalmar Schacht začal psát své vzpomínky, které vyšly v roce 1953 pod názvem *76 Jahre meines Lebens*, až po propuštění z vězení v jedenasedmdesáti letech.³⁶ Tyto vzpomínky lze vnímat jako Schachtovu obhajobu a pokus o očištění svého jména. Což připouští i sám Schacht: „*Pak by se chtěl posadit a skutečné dějiny té doby popsat. Dějiny mé doby, tak jak já je prožil. Dějiny mé doby – ne jak je vidí americký a ruský žalobce, a také ne tak, jak je vidí obhájce. Oni všichni mluvili jen s určitým cílem. Chtěli obžalované odsoudit nebo osvobodit. Já nechci být osvobozen ani omilostněn. Já chci říct, o čem se dnes mlčí.*“³⁷

Phillip Scheidemann (1865-1939) byl na počátku dvacátého století významným politickým představitelem Německé sociální demokracie. V letech 1903-1933 zasedal v Říšském sněmu. Po rozštěpení sociální demokracie v roce 1917 se stal společně s Friedrichem Ebertem vůdčí osobností většinové sociální demokracie.³⁸ Scheidemann byl členem prozatímní vlády, takzvané „rady lidových pověřenců“. Po volbách do národního shromáždění, které se uskutečnily 19. ledna 1919, byla vytvořena vláda „Výmarské koalice“ v čele s ministerským předsedou Philipem Scheidemannem.³⁹ Po předání návrhu Versailleské mírové smlouvy Německu Scheidemann protestoval proti jejímu přijetí. Když bylo na schůzích vlády 18. a 19. června rozhodnuto o přijetí Versailleské mírové smlouvy, vyjádřil Scheidemann svůj nesouhlas podáním demise.⁴⁰ V roce 1928 bylo vydáno dvousvazkové dílo Scheidemannových vzpomínek, *Memoiren eines Sozialdemokraten*, které končí nedlouho po potlačení Kappova puče na jaře 1920.⁴¹

Paul Löbe se narodil v roce 1875 ve Slezsku. Thodor Oliwa, autor Löbeho biografie, označil jeho vývoj jako typický pro sociálně demokratického kandidáta do Říšského sněmu. „*Byl synem vyučeného pracovníka, absolvoval národní školu a vyučil se odborným povoláním, stal se v roce 1895 ve věku devatenácti let členem odborů a o málo později sociální demokracie.*“⁴² Löbe zastával v období Výmarské republiky post prezidenta Říšského sněmu, a to v letech 1920 – 1932 (s půlročním přerušením na přelomu let 1924 a 1925). Od

³⁵ Encyklopedie, s. 585

³⁶ Schacht, s. 8.

³⁷ Tamtéž, s. 14

³⁸ Enc, 587,

³⁹ Müller, s. 236-237

⁴⁰ Moravcová, Výmarská..., s. 139

⁴¹ Kolb, s. 40.

⁴² Oliwa, 305

svých mladých let se věnoval novinářské činnosti. V letech 1891 – 1933 přispíval do novin *Volksmacht für Schlesien, Posen und die Nagebiete*.⁴³

Löbeho vzpomínky *Erinnerungen eines Reichstagspräsidenten*, vyšly nejdříve jako série článků v časopise *Sozialistische Jahrhundert* v roce 1948.⁴⁴ Paul Löbe v knize nezachází příliš do podrobností. Vzpomínky nemají ucelený charakter a někdy ani časovou posloupnost. Odpověď, proč tomu tak je, poskytl Löbe v předmluvě ke svým vzpomínkám. „*Tato knížka chce přinést prostou sbírku osobních vzpomínek – nemá to být kniha dějin ani sbírka dokumentů. Neboť všechny dokumenty, dopisy a papíry s dřívější doby se mi zničily při bombardování v lednu 1944. V paměti zůstaly jen události, které se v proběhlém desetiletí vstříply hlouběji do paměti – se všemi malými chybičkami, které přitom mohou vloudit.*“⁴⁵

Wilhelm Hoegner vystudoval práva, po krátkou dobu působil v říšském právu a od prvního května 1920 nastoupil jako státní zástupce v bavorské právní správě v Mnichově, kde jeho nadějně rozvíjející kariéru přerušil nástup Hitlera k moci. Jako člen Německé sociální demokracie byl zvolen 6. dubna 1924 do bavorského zemského sněmu. V červenci 1933 uprchl do Rakouska, ze kterého emigroval do Švýcarska. Po válce se stal bavorským ministerským předsedou.⁴⁶

V Švýcarsku Hoegner sepsal v roce 1934 své vzpomínky, které vydal nejdříve jen v omezeném množství. V Německu byla vydána doplněná verze až v roce 1958. Hoegner své vzpomínky s názvem *Die verratene Republik* zaměřil na genezi národně socialistického hnutí v Bavorsku.

Heinrich Brüning (1885-1970) Pocházel z vestfálského města Münster. Po dokončení studia národní ekonomie v roce 1914, sloužil mezi lety 1915 až 1918 na západní frontě.⁴⁷ Roku 1920

se stal jednatelem křesťanského německého odborového svazu a od roku 1924 zastupoval v Říšském sněmu stranu Centrum. Vrchol jeho politické kariéry přišel 29. března 1930, kdy se stal německým říšským kancléřem.⁴⁸ Ve svých vzpomínkách vydaných v roce 1970 zachytil celé období Výmarské republiky. V kapitole *Der Verfall der deutschen*

⁴³ Oliva, s. 9-11

⁴⁴ Oliva, 11

⁴⁵ Löbe, s. 5.

⁴⁶ Kronawitter, H, *Bayerischer Patriot, Gefühlssozialist und erfolgreicher Ministerpräsident*, in: *Einsichten und Perspektiven. Bayerische Zeitschrift für Politik und Geschichte*, 02/2005.

Zdroj: http://192.68.214.70/blz/eup/02_05/9.asp

⁴⁷ Brüning, s. 687

⁴⁸ Müller, 256-257.

Währung“ analyzoval inflaci z hlediska vývoje reparačních plateb. Následující kapitola o obsazení Porúří nabídla spíše pohled na aktivity odborového hnutí během roku 1923.⁴⁹

Heinrich Köhler (1878-1949) se narodil ve městě Karlsruhe a věnoval se práci ve finančních službách. Po konci první světové války se stal vedoucím tiskového oddělení bádenské národní vlády. Od března roku 1920 do ledna roku 1927 zastával post bádenského ministra financí. Stejnou pozici na říšské úrovni zastával Köhler od ledna roku 1927 až do června roku 1928.⁵⁰

Práce s názvem *Lebenserinnerungen des Politikers und Staatsmannes 1878-1949* byla vydána v roce 1966, tedy po smrti Heinricha Köhlera. Autor se omezil pouze na regionální dějiny Bádenska, širší dějinné souvislosti nebyly reflektovány. O stabilizaci německé měny říšskou vládou se například zmínil pouze jednou větou.⁵¹

Han Luther (1879-1962) vystudoval v Berlíně a Kielu právní vědu. Svou politickou kariéru započal ve státní správě na magistrátu v Charlottenburgu. V roce 1907 byl zvolen městským radou na magistrátním úřadě v Magdeburgu. Významného úspěchu dosáhl Hans Luther, když byl jmenován starostou města Essenu v létě 1922. Jeho vstup do říšské politiky nastal prvního prosince 1922, kdy přijal nabídku říšského kancléře Wilhelma Cuna obsadit ministerstvo zemědělství a výživy. Stejný post zastával Luther také v prvním Stresemannově kabinetu, ve kterém projevil zájem o problematiku říšské finanční politiky. Ve druhé Stresemannově vládě, která byla ustavena 6. října 1923, převzal Luther ministerstvo financí a mohl se tak naplno věnovat stabilizaci německé měny. Na základě Helfferichova modifikovaného plánu vytvořil rentovou marku, novou přechodnou měnu. Úspěšná protiinflační opatření přispěla na začátku roku 1925 ke jmenování Luthera říšským kancléřem. Později 11. března 1930 vystřídal na pozici prezidenta říšské banky dalšího významného muže stabilizačního procesu německé marky, Hjalmara Schachta.⁵² Lutherovy vzpomínky, *Politiker ohne Partei*, vydané v roce 1960, jsou obsáhlou a podrobnou výpovědí jednoho z předních politiků Výmarské republiky. Jak napovídá název knihy, Luther byl nestraníkem. Sám tento fakt pokládal spíše za výhodu, jelikož nemusel čelit tlakům stranického vedení.⁵³ Je patrné, že Luther považoval za svůj největší úspěch zavedení rentové

⁴⁹ Brüning, s. 77-86, s. 87-107.

⁵⁰ [Verhandlungen des Reichstages / Stenographische Berichte.](http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00000004/images/index.html?nativo=368)
Zdroj: <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00000004/images/index.html?nativo=368>

⁵¹ Köhler, s. 121

⁵² *Allgemeine deutsche Biographie* & *Neue deutsche Biographie*. Band 15, Duncker & Humblot, Berlin 1987, S. 544–547. http://daten.digital-sammlungen.de/bsb00016333/image_561

⁵³ Luther, s. 409.

marky a spoluúčast na konferenci v Locarnu v roce 1925.⁵⁴ Při četbě Lutherových vzpomínek jsme se setkali s projevem výrazné antipatie vůči svému předchůdci na postu říšského ministerstra financí Rudolfu Helfferdingovi a tak i vůči Hjalmaru Schachtovi.⁵⁵

Otto Meissner (1880-1953) působil po studiu práv jako správní úředník. Od roku 1923 zastával post státního sekretáře říšského prezidenta Německé říše. V roce 1945 byl v souvislosti s Norimberským procesem zatčen a propuštěn byl až v roce 1947. Meissnerovy paměti *Staatssekretärs unter Ebert, Hindenburg, Hitler* vyšly v roce 1953.⁵⁶ Měl jako státní sekretář výborný přehled o politické situaci, který využil při sepsání svých pamětí. V knize byly vylíčeny jeho zážitky z let 1919 až 1948. Meissner napsal paměti za účelem předání informací budoucím historikům. „Zdalo se mi nyní jako povinnost a jako poslední služba, kterou já po mé skoro padesátileté úřednické činnosti mohu pro svou vlast ještě vykonat, přispět z mých osobních zkušeností k poznání této dějinné epochy a k poučení, které nám dává.“⁵⁷

Arnold Brecht (1884-1977) vystudoval v Göttingenu právní vědu. Stal se jedním z předních úředníků Výmarské republiky. Aktivně se postavil proti nacionálnímu socialismu. Kvůli tomuto postoji musel opustit Německo. V roce 1966 byly vydány rozsáhlé vzpomínky s názvem *Aus der nächster Nähe. Lebenserinnerungen*.⁵⁸ Vedle podrobného líčení dějin meziválečného Německa byla jedna kapitola knihy věnována Brechtově práci na říšském ministerstvu vnitra.

Samostatnou jednotku tvoří britský velvyslanec Vincent Edgar D'Abernon, který pro obsáhlost a výpovědní hodnotou svých memoárů nemohl být opomenut. Tento anglický šlechtic pocházející z oblasti Sussexu se narodil v srpnu 1857, absolvoval prestižní britskou kolej Eton. Velmi brzy se začal věnovat diplomatické povinnosti. V roce 1877 a 1882 navštívil Konstantinopol a o rok později byl vyslán do Káhiry. Po válce v roce 1922 se stal britským velvyslancem v Berlíně.⁵⁹ Dvousvazkové dílo D'Abernonových vzpomínek vyšlo v roce 1930. První část zachytila časový úsek od července 1920 až do května 1922, druhý svazek se podrobně zabývá vpádem francouzsko-belgických vojsk do Porúří. Tyto vzpomínky

⁵⁴ Luther, s., 417. Konfernce v Locarnu (5. – 16. října 1925) zaručila němennost německé západní hranice. Po podepsání smlouvy uzavřené na konferenci 1. prosince 1925 došlo ke stažení britských vojsk z první zóny obsazeného Porýní. Müller, H., Dějiny Německa, Praha 1995.

⁵⁵ Luther, s. 115 a s. 151.

⁵⁶ enc, s., 236

⁵⁷ Meissner, s. 18.

⁵⁸ <http://www.stadtarchiv.goettingen.de/personen/brecht.htm>

⁵⁹ Edgar Vincent D'Abernon in: Encyklaepedia Britannica. 1911.

Zdroj: http://www.1911encyclopedia.org/Edgar_Vincent_D_%27Abernon

nastavily zrcadlo německé memoárové literatury meziválečného období. D'Abernon kritizoval postoj říšské banky, protože se nepokusila zastavit „skandální politiku“ Říšské vlády.⁶⁰

Výše uvedená použitá literatura poskytla podklady pro další text bakalářské práce. V přehledu nebyly zastoupeny vzpomínky zástupců krajní pravice, jelikož jejich práce byla zpravidla orientována na dějiny od roku 1923 a dále.

⁶⁰ D'Abernon, II., s. 117.

3. Versailleská mírová smlouva

3.1. Úvod do problematiky

Prvním klíčovým momentem ve vývoji meziválečného Německa se stala Pařížská mírová konference, která byla zahájena 18. ledna 1919 v Paříži. Přítomni byli zástupci dvaatřiceti států. Jako nejvyšší orgán byla v březnu 1919 vytvořena tzv. „Rada čtyř“.⁶¹ Hlavní debaty probíhaly mezi Velkou Británií, Francií a USA. Itálie se mezi těmito velmocemi nedokázala příliš prosadit a po neúspěšných snahách získat pro sebe jadranský přístav Rijeka opustil Orlando 24. dubna Paříž.⁶² Několik dní před předáním návrhu mírové smlouvy Německu byl tak vyslán signál o vnitřní nejednotě „Velké čtyřky“.

Spojené státy americké zastupoval na konferenci prezident Woodrow Wilson. *„Americký doktor, který chtěl svět léčit podle jediného receptu, namíchaného ve světlé laboratoři svého ducha, se dostal do sporu se svými evropskými partnery.“*⁶³ Německý historik Golo Mann poukázal na skutečnost, že americký prezident si přivezl do Paříže naivní představu spravedlivého míru, jež narazila především na požadavky francouzských zástupců. Ani jeho další vize, Společnost národů, která se měla stát garantem světového míru, nenaplnila očekávání. Spojené státy americké Versailleskou mírovou smlouvu neratifikovaly a distancovaly se i od Společnosti národů. Mír mezi Spojenými státy a Německem byl uzavřen až v srpnu 1921. Spojené státy americké se po Pařížské konferenci stáhly z evropské politiky. Významněji se do ní opět zapojily až s přípravami Dawesova plánu na přelomu let 1923 a 1924.⁶⁴

Francouzská politika, ve Velké čtyřce reprezentována ministerským předsedou Georgem Clemenceauem, usilovala na konferenci o trvalé oslabení Německé říše a vytvoření hegemonního postavení Francie na evropském kontinentě. Svou východní hranici chtěla v ideálním případě posunout až na Rýn.⁶⁵ Francie získala v podobě Pařížské konference nástroj odplaty za porážku z roku 1871.

⁶¹ Rada čtyř nahradila tzv. Radu deseti (USA, Velká Británie, Japonskou, Francie, Itálie – nejvyšší představitelé delegací a ministři zahraničí.) Hlavním účelem zeštíhlení rozhodovacího orgánu mělo být zefektivnění pařížských jednání. Po dvou měsících nedošli spojenci k hmatatelným výsledkům. Kolb, Eberhard, Die Weimarer Republik, München 1988, s. 24-25. (dále Kolb.)

⁶² Italský ministr zahraničí Sonnino opustil Paříž o pár dní později. MacMillanová, Margaret, Mírotvorci. Pařížská konference 1919, Praha 2002, s. 299. (dále jen MacMillanová.)

⁶³ Mann, Golo, Dějiny Německa 1919-1945, Praha 1993, s. 10. (dále jen Mann.)

⁶⁴ Moravcová, D., Výmarská politika. Problémy demokracie v Německu 1918-1932, s. 61.

⁶⁵ O hlavních cílech francouzské politiky: odtržení území na východě a západě Německé říše, odzbrojení Německa a jeho povinnosti reparačních plateb, vybudování spojeneckého systému ve středovýchodní Evropě, ustavení polského státu. Hlavním zastáncem posunutí francouzsko-německé hranice na Rýn byl maršál Foch. Další možné řešení spatřoval ve vytvoření jakéhosi nárazníkového neutrálního státu v Porýní. Kolb, s. 27-29

Velká Británie v čele s premiérem Davidem Lloydem Georgem neměla zájem na výrazném posílení velmocenského postavení Francie na úkor Německa. Postupem času však přistoupila vůči Německu na francouzskou agresivní politiku. Změna anglického politického postoje byla učiněna pod tlakem protiněmecky orientované britské veřejnosti a hrály zde také roli dozvuky protiněmecké kampaně použité ve volbách ve Velké Británii v prosinci 1918.⁶⁶

Německá šestičlenná delegace přicestovala do Paříže v květnu 1919 ve složení ministr zahraničí hrabě Brockdorff Rantzau, Otto Landsberg, Johann Giestbert, Walther Simmons, prof. Walther Schücking a hospodářský expert Karl Melchior. Delegace měla za úkol vypracovat připomínky k návrhu mírové smlouvy. Drtivá většina jejich námitek ale nebyla akceptována.⁶⁷ Brockdorff Rantzau si po návratu z Paříže stěžoval na nehorázný způsob jednání Spojenců s německou delegací.⁶⁸ Nebylo překvapením, že Spojenci k Německu jako k poraženému státu přistupovali s určitým despektem a „*morální nadřazeností*“.⁶⁹ Přes Wilsonovu snahu o spravedlivý mír nebylo možno zatlačit do pozadí dlouholetou praxi, kdy si podmínky míru určují vítězové a poražení jsou nuceni je přijmout.

Návrh mírové smlouvy byl předán německé delegaci 7.5. 1919.⁷⁰ V Německu vyvolal návrh vlnu rozhořčení. Němci doufali, že mírová smlouva bude sestavena na základě čtrnácti bodů amerického prezidenta Wilsona a s nimi spojenými americko-německými notami.⁷¹ Nejkontroverznější částí mírové smlouvy se stal článek 231, neboli „*klausule viny (Schuld Klausul)*“.⁷² Znění článku 231: „*Spojené a přidružené vlády vyhlásují a Německo uznává, že Německo a jeho spojenci zodpovídají jako původci za všechny ztráty a škody, které utrpěly spojenecké a přidružené vlády a jejich státní příslušníci v důsledku válečného konfliktu, vyvolaného útokem Německa a jeho spojenců.*“⁷³ Vedle článku 231 vzbudil v Německu velké rozpaky také požadavek vydání německých válečných zločinců. Spojenci vypracovali seznam zločinců, který zahrnoval jména vysokých armádních činitelů včetně císaře Wiléma II..⁷⁴

⁶⁶ O tlaku předvolebních slibů z prosince 1918 viz Macmillanová, M., s. 199-200.

⁶⁷ O složení německé delegace viz Moravcová, D., Výmarská ..., s. 39. Šestý člen delegace W. Simmons dohledán u Brecht, A., *Aus der nächster Nähe. Lebenserinnerungen 1884-1927*, Stuttgart 1966, s. 277. (dále jen Brecht,)

⁶⁸ Brecht, A., s. 280.

⁶⁹ Mann, G., s. 14.

⁷⁰ Mommsen, H., *Die verspielte Freiheit. Der Weg der Republik von Weimar in den Untergang 1918-1933*, Berlin 1989, s. 104. (dále jen Mommsen, H.,)

⁷¹ Wilsonovy body byly sestaveny na základě projevu prezidenta W. Wilsona v kongresu v lednu 1918. Jednalo se o čtrnáct bodů, které měly vytvořit základní osu pro mírová jednání. Výměna nót, která se uskutečnila mezi Německem a Spojenci v období od 5.10. – 5.11. 1918 upřesňovala podmínky příměří. Keynes, J. M., *Ekonomické důsledky míru*, Brno 2004, s. 39-41. (dále jen Keynes, J.M.,)

⁷² Brecht, A., s. 277.

⁷³ Hürten, H., *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Weimarer Republik und Drittes Reich 1918-1945*, s. 60.

⁷⁴ Krüger, P., *Die aussen politik der Republik von Weimar*, Darmstadt 1993, s. 95. (dále jen Krüger)

Německo přišlo o desetinu svého obyvatelstva a osminu území. Klíčem k přetvoření poválečné Evropy se stalo tzv. „právo národů na sebeurčení“, jeden z Wilsonových bodů. Nástrojem k provedení práva na sebeurčení se stalo lidové referendum. Na jeho základě bylo severní Šlesvicko připojeno k Dánsku, v částech západního a východního Pruska rozhodl plebiscit ve prospěch Německa. O budoucnosti Horního Slezska rozhodl plebiscit v roce 1921, který jej rozdělil mezi Polsko a Německo.⁷⁵ Německá delegace se snažila uplatnit princip referenda pro Rakousko a severní Čechy, ale připojení Rakouska bylo mírovou smlouvou zakázáno a zisk části severních Čech byl nereálný.⁷⁶

Ztráta Alsaska-Lotrinska byla předjednána při uzavření příměří. Francie se musela vzdát tohoto území ve prospěch Německa po prohrané válce v roce 1871. Své nároky na Alsasko-Lotrinsko tedy zakládala na bázi dřívější držby území. Snaha získat také hospodářsky vyspělou oblast Sárska přinesla jen správu tamějších uhelných dolů. Samotné Sársko se dostalo pod kontrolu Společnosti národů. O jeho osudu mělo po patnácti letech rozhodnout lidové hlasování. Pokud by se v referendu rozhodlo ve prospěch Německa, existovala možnost odkoupení dolů od Francie.⁷⁷ Pro zmírnění francouzských obav o svou východní hranici byl levý břeh Rýna na patnáct let okupován spojeneckými vojsky, vždy po pěti letech měla být vyklizena jedna část okupovaného území. Na pravém břehu byla ustavena padesátikilometrová demilitarizační zóna.⁷⁸

Polsku byla Německem přímo odstoupena část Západního Pruska, Pomořansko a Poznaňsko. Tento tzv. „polský koridor“ odstříhl Východní Prusko od zbytku Německa. Jeho účelem bylo získat pro Polsko přístup k moři. Gdaňsk se stal svobodným městem pod dohledem Společnosti národů, stejně tak i přístav Klajpeda. Československo získalo Hlučínsko.⁷⁹

Další mírovou podmínkou bylo odzbrojení Německa, které mělo předcházet všeobecnému odzbrojení pod záštitou Společnosti národů. Ta ale nedisponovala žádnými účinnými prostředky, aby mohla fungovat jako garant mezinárodní bezpečnosti. Německo tak na základě mírové smlouvy muselo zredukovat svou armádu na 100 000 mužů pozemního vojska a 15 000 mužů námořních sil. Byl zrušen generální štáb a zakázáno jeho znovuvytvoření. Německo ztratilo možnost vlastnit letadla, velké válečné lodě, ponorky,

⁷⁵ Moravcová, D., Výmarská..., s.43.

⁷⁶ Mann, G., S. 11.

⁷⁷ Uhle-Wettler, F., Das Versailler Diktat, Kiel 1999, s. 82-85.

⁷⁸ Winkler, H. A., Der lange Weg nach Westen: deutsche Geschichte 1806-1933, Bonn 2002, s. 398.

⁷⁹ Moravcová, D., Výmarská...s. 43-44.

velká děla a tanky. Zničeno bylo jeho opevnění v neutrálních zónách. Zakázáno bylo také vyrábět či dovážet zbraně a bojové plyny.⁸⁰

V hospodářské oblasti Německo zatížila tzv. doložka nejvyšších výhod. Německé hospodářství přišlo o obchodní loďstvo a poměrně dlouhou dobu čelilo spojenecké blokádě. Další překážkou k hospodářskému uzdravení Německa byly spatřovány reparační povinnosti. Představy jednotlivých aktérů o výši reparací se diametrálně lišily. Reparační povinnost Německa byla zakotvena v článku 231 Versailleské mírové smlouvy. Francie prosadila velmi širokou definici škod způsobených civilnímu obyvatelstvu.⁸¹ Celková výše reparací nebyla na konferenci stanovena. Vypracovat plán plateb a určit celkovou částku reparačních povinností měla za úkol reparační komise do 1.5.1921. Do stejného data muselo Německo splatit první reparační platby v hodnotě 20 mld. zlatých marek.⁸² Sama tato částka evokovala, že konečná výše reparací bude velmi vysoká.

Ještě před podpisem mírové smlouvy předložila německá delegace tzv. „100 miliardový návrh“, který určoval maximální možnou hranici reparací přijatelnou pro Německo.⁸³ V reakci na přemrštěné spojenecké návrhy předal ministr zahraničí Walter Simons na začátku května 1921 celkový odhad německých reparací ve výši 50 mld. zlatých marek. Z této částky byla odečtena hodnota dosud odvedených věcných plateb a zabaveného německého majetku v zahraničí. Dále byly odepsány Němci zaplacené výdaje spojeneckých vojsk v Porýní. K uhrazení zůstala částka zhruba 30 milionů zlatých marek.⁸⁴

Požadavky Spojenců se pohybovaly ve zcela jiné cenové hladině. První návrh z června 1920, jenž určil reparační povinnost 269 mld. zlatých marek, byl 29. ledna 1921 na konferenci v Paříži snížen na 226 mld. zlatých marek splatných v průběhu 42 let zvýšených o dvanáct procent výnosu německého vývozu. Říšská vláda, jmenovitě Walther Simons, tuto částku odmítla. V reakci na odmítavý postoj Německa byla Spojenci obsazena tzv. sankcionovaná města – Duisburg, Ruhrort a Düsseldorf.⁸⁵ Konečnou výši reparací určoval tzv. Londýnský plán plateb z 5.května 1921. Celková suma reparací byla stanovena na 132 mld. zlatých marek. Platby se měly realizovat v ročních splátkách ve výši tří miliard (2 mld. zlatých marek

⁸⁰ Kolb, E., s. 31.

⁸¹ Rozličné vymezení těchto škod srov. Moravcová, D., Výmarská republika, s.55-56, Holfreierich, s. 140.

⁸² Součástí těchto reparací bylo i odevzdání téměř celého obchodního loďstva, surovin, chemických výrobků včetně jejich výrobních patentů. Dále pak dodávky asi 400 mil. uhlí po dobu deseti let, nebo dodávky dobytka. viz Moravcová, D., Reparace, s.55

⁸³ Moravcová, D., Výmarská republika, s.55, 57. Návrh vypracován hospodářskými experty Karlem Melchiorem a Maxem Warburgem.

⁸⁴ 50-ti milionový návrh viz. Moravcová, Výmarská republika,

⁸⁵ Luther, H., politiker ohne Partei, s. 87. , Moravcová, Reparace 57., přehled vývoje reparačních návrhů u D'Abernon, V., Ein Botschafter der Zeitwende. Band I., s. 154-158.

zvýšené o 25% výnosu německého exportu). Plán byl Německu předložen ultimativně pod hrozbou obsazení Porúří.

Pro německou vládu byly podmínky mírové smlouvy nepřijatelné. Němci se usilovně snažili ještě o vyškrtnutí článku 231 a požadavku vydání válečných zločinců, ale bezúspěšně. Pod tlakem uplynutí spojeneckého ultimata a obav z pokračování války využila nová vláda Gustava Bauera zplnomocnění Národním shromážděním z 22. června k podepsání smlouvy. Mírová smlouva mezi Německem a Spojenci, podepsaná 28.6. 1919, vstoupila v platnost 10. ledna příštího roku.⁸⁶

⁸⁶ Mommsen, s. 88.

3.2. Reflexe Versailleské mírové smlouvy ve vybrané memoárové literatuře

Versailleská mírová smlouva byla ve většině německé memoárové literatury reflektována jako „versailleský mírový diktát“ („Friedensdiktat“).⁸⁷ Ve svých pamětech tento termín použil pro název kapitoly, která pojednávala o smlouvě vzešlé z Pařížské konference, Paul Löbe a Phillip Scheidemann.⁸⁸ Patrně se jednalo o snahu ještě více upozornit na negativní postoj ke smlouvě. Theodor Heuss deklaroval svůj vztah k Versailleské mírové smlouvě použitím uvozovek pro přízvisko „mírová“.⁸⁹ Další z vrcholných politiků Výmarské republiky Hans Luther sice smlouvu přímo jako diktát neoznačil, ale z následujících slov vyplývá, že zastával obdobný postoj jako jeho kolegové. „*Kde to bylo jen nějak možné, vyvaroval jsem se, nebo jsem se bránil v úředním styku použít výrazu „mírová smlouva“ pro smlouvu z Versailles. Ale také jsem nikdy nepoužil úředně slovo diktát.*“⁹⁰ To Golo Mann byl v pojmenování mírové smlouvy o poznání přímočařejší. „*A také to diktát byl. Vlastní jednání probíhalo jen mezi vítězi, nikoli mezi vítězi a poraženými. Takové smlouvy trvají jen potud, dokud trvá vztah mocenské převahy, opírající se o násilí.*“⁹¹

Důležitého spolusouputníka získali Němci v osobě anglického ekonoma Johna Maynarda Keynesa, který použil pro výsledek pařížských jednání pojmenování „kartaginský mír“, aby demonstroval nepřiměřenost spojeneckých požadavků. Ve své knize Ekonomické důsledky míru, která vyšla již v roce 1919, varoval před neblahým dopadem smlouvy na budoucí hospodářsko-politický vývoj Německa.⁹²

Zveřejnění návrhu mírové smlouvy vzbudilo v německém národě vlnu rozhořčení. Vysvětlit německou reakci se pokusil historik Golo Mann. „*Pobouření v Německu bylo živeno především tím, že se lidé cítili být podvedeni. Vzdali se v dobré víře ve Wilsonův program spravedlivého míru a nyní dostali mír, který sice podle jejich názoru v mnoha jednotlivostech odpovídal Čtrnácti bodům jeho mírového programu, ne však jeho duchu a jeho celému pojetí.*“⁹³ Také předseda říšské vlády Phillip Scheidemann se na schůzi Národního shromáždění konané 12.5. 1919 v aule berlínské univerzity vyjádřil, „*že by bylo rouhání*

⁸⁷ Označení Friedensdiktat (Versailleský diktát) nalezneme např. v těchto dílech: Meissner, O., Staatssekretärs unter Ebert-Hindenburg, Hittler, Hamburg 1950 s. 72. (dále jen Meissner, O.), Löbe, P., Erinnerungen eines Reichstagspräsidenten, Berlin 1949, s. 62. (dále jen Löbe, P.), Schacht, H., 76 Jahre meines Lebens, Bad Worishof 1953. (dále jen Schacht, H.) s. 209. Gessler, O., Reichswehrpolitik in der Weimarer Zeit, Stuttgart 1958, s. 113. (dále jen Gessler, O.)

⁸⁸ Löbe, P., s. 62, Scheidemann Phillip, Memoiren eines Sozialdemokraten. Band II., Dresden 1928, s. 362. (dále jen Scheidemann, P.)

⁸⁹ Heuss, T., Erinnerungen 1905-1933, Frankfurt am Main 1965, s. 169. (dále jen Heuss, T.)

⁹⁰ Luther, H., Politiker ohne Partei. Erinnerungen, Stuttgart 1960, s. 86. (dále jen Luther, H.)

⁹¹ Mann, G., s.14.

⁹² J. M. Keynes se zúčastnil, jako člen britské delegace, jednání o reparacích na Versailleské mírové konferenci. V reakci na přemrštěné francouzské požadavky jednání opustil. Kritika reparační politiky Spojenců v knize: Keynes, J. M., s. 27. O roli J. M. Keynesa na Pařížské konferenci viz Holfrerich, s.137.

⁹³ Mann, G., s. 15.

srovnávat podmínky (mírové smlouvy – pozn. autora) s Wilsonovými body“.⁹⁴ Scheidemannovi se připisuje také často citované vyjádření, že „*ruka, která by podepsala mírovou smlouvu, by musela uschnout*“.⁹⁵ Ve shodě s historikem Hansem Mommsenem upozornil Adolf Brecht, že taková míra překvapení nad návrhem mírové smlouvy nebyla na místě, jelikož „*již podmínky příměří naději na realizaci Wilsonových bodů velmi snížily*“.⁹⁶

První pocity hněvu a rozhořčení se u německé veřejnosti dostavily už po uzavření příměří, které způsobilo šok mnohým, kteří věřili v konečné vítězství.⁹⁷ Německé armádní velení, snad aby se zbavilo odpovědnosti za prohranou válku, uvedlo v život legendu o bodnutí dýky do zad německé armády. A tak se šířily německou veřejností domněnky, že bez vnitřního nepřítele by Německo válku možná vyhrálo. Legenda byla zneužita německými nacionalistickými kruhy v boji proti politickým stranám Výmarské republiky, především proti většinové sociální demokracii.⁹⁸ „*Všechny strany, které přinesly oběť a přijaly Versailleskou smlouvu nebo hlasovaly pro Dawesův plán, byly trvale vystaveny útokům krajní pravice a levice*“.⁹⁹

Nejkontroverznějším bodem Versailleské mírové smlouvy byl výše zmíněný článek 231 neboli „*klauzule viny (Schuld Klausul)*“.¹⁰⁰ Tato část smlouvy se stala základem pro reparační povinnost Německa. Přesněji řečeno Versailleská smlouva byla postavena na klauzuli o válečné vině.¹⁰¹ Britský velvyslanec Edgar Vincent D'Abernon tuto volbu Spojenců nepovažoval za šťastnou. „*Výhradní vina Německa ve válce je ze všech německých rozhodujících míst právem či neprávem popírána, a jelikož se toto tvrzení nenechá prokázat nezáujatým rozhodnutím nebo přesvědčivým zjištěním, stalo se jedním z nebezpečných základů pro smluvené povinnosti*“.¹⁰²

Němci odmítali být „*v moralizujícím kacířském soudu zatíženi výhradní vinou za tuto mezinárodní válku, která vznikla nacionalistickým a imperialistickým úsilím mocností a hospodářskou konkurencí a revanšistickými výkřiky*“. Němci v odstranění článku viděli otázku cti. „*Nejnesnesitelnější se zdál ale bod, ve kterém vítězové sáhli na čest německého*

⁹⁴ Brecht, A., s. 277. Obdobný názor vyslovil také Wilhelm Hoegner. „To nebyl mír čtrnácti Wilsonových bodů.“ Hoegner, W., Die verratene Republik, München 1958, s. 42. (dále jen Hoegner, W.)

⁹⁵ Scheidemann, P., II., s. 367

⁹⁶ Brecht, A., s. 276. Němci spoléhali, že mírotvorci budou vycházet z Wilsonových bodů a Lansingovy nóty, ale samotné podmínky příměří daly tušit, že tyto představy jsou mylné. Mommsen, H., s. 84

⁹⁷ Sebastien Haffner si vzpomíná, že 9. a 10. listopadu přišly od vrchního velení tyto zprávy: „Nepřátelské pokusy o průlom odrazeny“ a „...naše vojska se po statečné obraně vrátila do původního postavení...“ Haffner, S., Příběh jednoho Němce, Praha 2002, s. 39. (dále jen Haffner, S.)

⁹⁸ Moravcová, D., Výmarská..., s. 38. Otto Gessler se domníval, že pokračovaná bojů by na konečné porážce nic nezměnilo a upozornil, že právě Ludendorff žádal příměří už od konce září 1918. Gessler, O., s. 117.

⁹⁹ Brüning, H., Memoiren 1918-1934, Stuttgart 1970, s. 54–55. (dále jen Brüning, H.)

¹⁰⁰ Brecht, A., s. 277.

¹⁰¹ Luther, H., s. 86. Hans Mommsen uvedl, že článek 231 byl koncipován jako základ prvních nároků pro reparace.

¹⁰² D'Abernon, V., Ein Botschafter der Zeitenwende. Memoiren. Band I., Berlin 1930, s. 36 (dále jen D'Abernon, I.)

národa.¹⁰³ Scheidemann žádal o všeobecné zveřejnění dokumentů zahraničních úřadů, aby se nevina nebo jen nepatrná vina Německa ukázala.¹⁰⁴ Německý historik Paul Krüger uvedl ve shodě s Dagmar Moravcovou, že v článku 231 nebylo použito výrazu vina. Německo však prostřednictvím článku mělo přijmout odpovědnost za vypuknutí války. Ukotvení Versailleské smlouvy na odpovědnosti za válku označil Krüger ve své práci za chybné. Domnívá se, že se Spojenci měli ve smlouvě odvolat na spojenecko-německé nóty (zejména na Lansingovu notu), které předcházely příměří a mírové smlouvě. Nevylučuje, že vedle právního odůvodnění mělo německé přiznání odpovědnosti za válku charakter morálního odsouzení.¹⁰⁵ V opozici ke Krügerově názoru stojí Hans Mommsen, který se domnívá, že článek 231 „nebyl myšlen jako základní morální odsouzení“.¹⁰⁶

Článek 231 sloužil jako právní základ pro uložení reparační povinnosti Německu. Celková suma reparací zveřejněná v Londýně v květnu 1921 byla v Německu považovaná za nepřiměřenou. Otto Meissner si stěžoval na neblahý dopad reparací na německé hospodářství. „Reparace vedly k následným těžkým otřesům německého hospodářského života a citelnému narušení evropského a světového hospodářství.“¹⁰⁷

Stejný názor zastával také Heinrich Brüning. „Příznivé hospodářské podmínky se nemohly pod reparačními požadavky více vyvíjet.“¹⁰⁸ Německý historik Carl-Ludvig Helfferich připustil, že neurčité vymezení reparačních splátek, tedy zatížení německého vývozu pětadvaceti procenty, mohlo na německé hospodářství působit depresivně. Zároveň však uvedl, že reparace nebyly tak devastujícím zatížením pro německý rozpočet, o čemž se Němci snažili Spojence přesvědčit. Reparace tedy nebyly hlavní příčinou inflace, nýbrž jen jedním z činitelů v procesu znehodnocené německé měny.¹⁰⁹ Hans Luther pohlížel na Londýnský plán plateb „jako na silné zdůraznění a další zostření nesmyslné Versailleské smlouvy.“¹¹⁰

Další problematickou částí smlouvy se stal požadavek vydání německých válečných zločinců. Spojenci v následných jednáních sestavili seznam devíti set osob určených k vydání před zvláštní vojenské tribunály, mezi nimiž nechyběli císař Vilém II., korunní princ, Paul von Hindenburg, generál Ludendorff.¹¹¹ „Německá veřejnost viděla v tomto požadavku vítězů

¹⁰³ Gessler, O., s. 44.

¹⁰⁴ Scheidemann 409.

¹⁰⁵ Krüger, P., s. 61-65.

¹⁰⁶ Mommsen, H., s. 107

¹⁰⁷ Meissner, s. 94.

¹⁰⁸ Brüning, s. 83.

¹⁰⁹ Helfferich, s. 148-154

¹¹⁰ Luther, H., s. 87.

¹¹¹ Moravcová, D., Výmarská..., s. 40.

mezinárodní právo a morálku urážející útok do vnitroněmeckých záležitostí a s rozhořčením jednohlasně odmítla předat Němce k potrestání nepřátelům.“¹¹² Ani německá vláda nechtěla vydat své státní příslušníky do rukou cizích vlád. Obávala se, že protivníci by využili potrestání obviněných, jen aby „se bývali byli očistili od hněvu svého národa“.¹¹³ Z původního spojeneckého seznamu osob bylo obžalováno nebo uvězněno jen naprosté minimum.¹¹⁴ Proti vydání Viléma II. se postavilo také neutrální Holandsko, kam německý císař v listopadu 1918 uprchl.¹¹⁵

Proti požadavku odzbrojení protestovali Němci ze dvou důvodů. Za prvé se cítili poškozeni, že se odzbrojení stalo přes ujištění Spojenců jednostrannou záležitostí a že bylo nařízeno „bez jakékoliv záruky, že by následovalo slíbené stejné odzbrojení spojenců (to se také skutečně nekonalo)“.¹¹⁶ Za druhé argumentovali proti výraznému odzbrojení z důvodu nutné obrany před nebezpečím bolševické revoluce. Redukce armádních složek zatížila sociální politiku Německé říše. Začleňování bývalých armádních příslušníků do pracovního procesu se ukázalo problematické. Z jejich řad se rekrutovalo mnoho budoucích přívrženců NSDAP a různých vlastenecko-militantních spolků.

V problematice územních ztrát se pozornost autorů vybrané memoárové literatury obrátila na právo národů na sebeurčení, potažmo na jeho nástroj v podobě lidového referenda, které bylo dle Golo Manna „užito tam, kde Německu mohlo uškodit, ne naopak“.¹¹⁷ Neúspěšná byla např. snaha o aplikaci tohoto principu na severní Čechy a Rakousko. Také v případě Alsaska-Lotrinska nepoužití lidového hlasování vzbudilo na německé straně nespokojenost. Scheidemann při příležitosti zasedání Národního shromáždění v aule berlínské univerzity 12. května 1919 reflektoval absenci zástupců Alsaska-Lotrinska takto: „Všichni se ukázaly až na Alsasko-Lotrinsko, jemuž bylo právo tady být zastoupeno, nyní už taktéž vzato, stejně jako mu mělo být vzato právo vykonat svobodné sebeurčení.“¹¹⁸ Jelikož bylo Alsasko-Lotrinsko pod držbou Francie do roku 1871, francouzsko-německá jednání v tomto bodě neprobíhala. Adolf Brecht očekával referendum alespoň pro oblast Alsaska.¹¹⁹ S odstupem

¹¹² Meissner, O., s. 82

¹¹³ Meissner, O., s. 82.

¹¹⁴ Na základě obžaloby spojenecké komise se konalo dvanáct procesů u zvláštního soudu v Německu, v nichž byl ve většině vyneseno osvobodující verdikt. MacMillanová, M., s. 176.

¹¹⁵ Mommsen, H., s. 90.

¹¹⁶ Brecht, A., s. 277. Dle Gesslerových vzpomínek Clemenceau Německo ujistil, že „německé odzbrojení tvoří jen předeheru k všeobecnému odzbrojení“. Gessler, O., s. 202.

¹¹⁷ Mann, G., s. 11

¹¹⁸ Scheidemann, s. 287.

¹¹⁹ Krüger, P., 92.

času pak hodnotil celkovou německou územní ztrátu „jako poměrně malou oběť“ v porovnání s megalomanskými cíly Adolfa Hitlera.¹²⁰

Z hodnocení Versailleské smlouvy německými politickými představiteli lze získat dojem, že se pro ně mírová smlouva stala dokonalým nástrojem k odůvodnění velké části problému hospodářského a politického charakteru, se kterými se Výmarská republika po dobu své existence musela potýkat. „*Neschopností Spojenců ke střídmosti nebo k přizpůsobení se skutečnosti bylo nejen Německu znemožněno ozdravení, nýbrž byl otřesen celý hospodářský a politický pořádek civilizovaného světa.*“¹²¹ Panovaly názory, že bez revize mírové smlouvy by bylo nereálné dosáhnout celkové revitalizace německého státu.

Pařížská mírová konference za sebou zanechala mnoho nedořešených otázek. Nespokojenost panovala na straně vítězů i poražených. Mírotvůrci byli postaveni před obtížný úkol vypořádat se s následky války, která dosud neměla obdoby. Snahy o revizi mírové smlouvy přicházely ze strany Německa i Francie. Myšlenka Společnosti národů jako garanta světového míru a vzájemné mezinárodní kooperace se stala příslibem do budoucna.

Versailleská mírová smlouva byla dalším stvrzením německé porážky. Pro další vývoj Výmarské republiky byl podstatnější její dopad z hlediska psychologického než ekonomického. Pro Německo zůstala diktátem, který se musí revidovat nebo zcela odstranit. Pokud nastal problém hospodářského nebo politického charakteru byla za hlavního viníka označována Versailleská mírová smlouva.

¹²⁰ Brecht, a., s. 276.

¹²¹ Tamtéž, s. 86.

4. Francouzsko-belgický vpád do Porúří a německý pasivní odpor

4.1. Úvod do problematiky

Politika „plnění“ nepřinesla v otázce reparací výraznějších úspěchů. Inflace marky dosáhla v létě 1922 hypertrofické fáze.¹²² Pokusy o vytvoření velké koalice zhatily mezi partajní neshody, především mezi SPD a DVP. Říšský prezident Friedrich Ebert pověřil vytvořením nového kabinetu Wilhelma Cuna, nestraníka blízko stojícího DVP. Nová menšinová vláda byla ustavena 22. listopadu 1922 a skládala se BVP, DVP a strany Centrum. Nový kabinet mohl fungovat jen s tichou podporou SPD.¹²³ Wilhelm Cuno, ředitel rejdařské společnosti HAPAG (Hamburg-Linie-Amerika) byl uznávanou osobností doma i v zahraničí. Jeho vláda, složená ze zástupců a odborníků z prostředí německého průmyslu, si položila za cíl ozdravení německého hospodářství, získání moratoria reparačních plateb skrze podporu mezinárodní odborné veřejnosti. Zároveň byl dokonán odklon od Wirthovi politiky „plnění“. ¹²⁴

Na poli zahraniční politiky bylo patrné zhoršení vzájemných vztahů mezi Velkou Británií a Francií. Po neúspěchu Janovské konference v dubnu 1922 a po stáhnutí francouzských vojsk z Dardanel se názorová propast mezi oběma spojeneckými velmocemi ještě více prohloubila.¹²⁵

Po nástupu Raimunda Poincarého na post francouzského ministerského předsedy v listopadu 1921 se německé vyhlídky na získání odkladu reparační plateb jeví jako nereálné.¹²⁶ Poincarého agresivní politika odmítala jakékoliv jednání o možnosti poskytnutí moratoria Německu bez tzv. „produktivních zástav“. Velká Británie se spíše stavěla proti takto mířené francouzské politice a přikláněla se k moratoriu reparačních plateb, zároveň však s rostoucí nedůvěrou pohlížela na finanční politiku Německé říše.¹²⁷ Na konferenci v Londýně (9.-11.12. 1922) nedospěly alianční partneři k žádnému pokroku. Řešení reparačního problému nepřinesla ani Cunova nota z 10. prosince 1922, jejíž obsah označili Spojenci jako nedostačující.¹²⁸ Rozhodly se tedy přesunout jednání na leden 1923 do Paříže.

Na konci prosince však přijala reparační komise hlasy Francie, Belgie a Itálie rezoluci o nesplnění komisí dodávek stavebního dřeva Francii za rok 1922 a došlo tedy dle komise k porušení německých závazků vyplývajících z Versailleské mírové smlouvy.¹²⁹ Proti této

¹²² Holtfrerich, C-L., s. 302

¹²³ Moravcová, D., Výmarská..., s. 78.

¹²⁴ Směr politiky říšské vlády načrtl Cuno ve své programové řeči. Meissner, O., s. 112.

¹²⁵ O vzájemných vztazích Londýna a Paříže více D'Abernon, V., s. 18.

¹²⁶ Moravcová, Výmarská..., s. 67.

¹²⁷ Kolb, E., s. 49. Produktivní zástavy se měly dotýkat především rúnských dolů. Viz. Moravcová, D., Výmarská..., s. 79.

¹²⁸ Cunova Nota z 10. prosince byla modifikovanou Wirthovou notou z 13.11. Cuno projevil více ochoty pro možná jednání. Také chtěl dosáhnout stabilizace marky zpočátku bez zahraniční pomoci. Srov. Krüger, P., s. 194.

¹²⁹ Moravcová, D., Výmarská...s. 80. D'Abernon, V., Band II., s. 179.

rezoluci se postavil anglický zástupce v reparační komisi sir John Bradbury, který se přikláněl k udělení moratoria plateb.¹³⁰ Francouzské rozhodnutí obsadit Porúří nezměnil ani další z návrhů Cunovy vlády, garance německo-francouzské hranice na Rýnu z konce prosince 1922, zprostředkovaný státním tajemníkem USA Hughesem, a ani plán anglického ministerského předsedy Bonara Lawa z lednové schůze Spojenců v Paříži, který měl docílit úpravy reparací a mezispojeneckých dluhů.¹³¹ Konečné rozhodnutí o okupaci Porúří padlo v reparační komisi 9. ledna 1923. Její usnesení bylo Německu sděleno francouzsko-belgickou nótou, v níž byl odůvodněn vstup pěti divizí francouzských vojsk a jedné divize belgické armády jako ochrana mezispojenecké komise inženýrů (MICUM), jenž měla za úkol kontrolu věcných dodávek z Porúří. Vstup výše zmíněných vojsk na německé území se uskutečnil 11. ledna 1923.¹³²

Německé vláda ve shodě s většinou veřejnosti odpověděla na francouzsko-belgický vpád vyhlášením tzv. „pasivního odporu“, což znamenalo „*politiku občanské neposlušnosti obyvatel Porúří příkazů a nařízení okupační správy*“.¹³³ Francouzské okupační orgány reagovaly na pasivní odpor zatýkáním a vyhoštěním německých průmyslníků a vysokých správních úředníků.

Politika pasivního odporu byla finančně velmi vyčerpávající. Říšská vláda z veřejné pokladny vyplácela obyvatelům obsazeného území 60-100% platu nezatíženého daní z příjmu. Finanční subvence byly poskytovány majitelům hutí a průmyslových závodů jako náhrada ušlého zisku. Kromě finanční pomoci bylo Porúří zásobováno také základními potravinami.¹³⁴ V dubnu 1923 krylo Německo svou narůstající finanční potřebu pouhou 1/7 svých příjmů, zbytek výdajů byl uhrazen tiskem nových peněz. Kvůli francouzské celní blokáde mezi Německem a obsazeným územím ztratilo Německo výnosy z cel. Absenci dodávek uhlí z Porúří řešila německá vláda nákupem této suroviny za devizy ze zahraničí, což vedlo k další redukci zlatých zásob říšské banky. Tato neprozíravá říšská politika se odrazila také na vývoji kursu marky k dolaru. V březnu a dubnu 1923 se snažila říšská banka udržet stabilní kurs marky, ale pod tlakem pasivního odporu nedokázala svůj plán uskutečnit. A tak kurs marky z 18. dubna i přes další intervence říšské banky klesl z 21 000 marek na 160 000 marek na začátku července a dále pak na 1,1 milionu marek za dolar koncem července

¹³⁰ D'Abernon, V., Band II., s. 158.

¹³¹ D'Abernon se domníval, že Cunův plán by byl v daném okamžiku posuzován pouze jako úhybný manévr. Také kritizuje znění tohoto návrhu, které spíše představovalo válečné požadavky než nabídka míru. Svou roli hrál i samotný fakt, že Poincaré byl rozladěn úzkým spojením Německa a USA. D'Abernon, Band II, s. 186-187. Plán Bonara Lawa, představen v Paříži 2.-4. ledna 1923, obsahoval návrh čtyřletého moratoria německých plateb. Winkler, H. A. Weimar 1919-1933: die Geschichte der ersten Demokratie, s. 1919-1933.

¹³² Kolb 51

¹³³ Moravcová, Výmarská..., s. 81.

¹³⁴ Moller, s. 144.

1923.¹³⁵ V srpnu 1923 celkový oběh bankovek dosáhl 663 bilionu marek a běžný dluh přesáhl trilion marek.¹³⁶ Zhroucení měny sebou neslo obtíže v zásobování především městského obyvatelstva základními potravinami. Zemědělci odmítali směnu své sklizně za znehodnocené peníze. Německému hospodářství vznikly škody minimálně ve výši 3 1/5 až 4 miliardy zlatých marek.¹³⁷

Důvěra v pasivní odpor a odhodlání s ním dále pokračovat oslabovaly a rostl počet příznivců extrémních pólů politického spektra. Celková nespokojenost s vnitropolitickou situací vyústila 10. srpna 1923 v generální stávkou. Od Cuna se odvrátily SPD a DVP, které doposud jeho vládu podporovaly. Demisi podal dosavadní kancléř 13. srpna 1923. Ještě téhož dne pověřil říšský prezident Ebert předsedu DVP Gustava Stresemanna sestavením nového kabinetu. Nová vláda velké koalice, v níž Stresemann zastával také post ministra zahraničí, vyslyšela výzvy Velké Británie a ukončila 26. září 1923 pasivní odpor. Tím se otevřela cesta pro nová jednání o moratoriu reparačních plateb a jejich revizi. Francouzsko-belgická vojska opustila Porúří až v roce 1925.

¹³⁵ Holferich, s. 309. Holferichův vývoj kursu marky k dolaru odpovídá až na malé nuance, způsobeným určitým časovým posunem poznatkům Eberharda Kolba (duben 1923 – 21 000 marek za dolar, začátek srpna 1 milion marek za dolar). Kolb, E., s. 50

¹³⁶ Kolb, E., s. 50.

¹³⁷ Moravcová, D., Výmarská..., s. 90.

4.2. Reflexe francouzsko-belgického vpádu do Porúří a německého pasivního odporu

Přesvědčení, že obsazení Porúří bylo dlouhodobým cílem Poincarého politiky a že bylo využito první možné záminky pro uskutečnění tohoto záměru, sdílela většina autorů použité memoárové literatury bez rozdílu politické a státní příslušnosti. „*Poincaré příliš často a příliš hlasitě vykřikoval jako svůj cíl obsazení Porúří, než aby německý národ mohl brát vážně tvrzení, že by se jednalo o zajištění záruky věčných dodávek nebo o vojenskou ochranu inženýrské mise.*“¹³⁸ Včetně této citace ze vzpomínek Hanse Luthera, považovali odůvodnění sankcí za pouhou záminku také Adolf Brecht a Theodor Heuss.¹³⁹ Otto Meissner doslova konstatoval, že reparační komise z prodlení dodávek dřeva a uhlí „*zkonstruovala úmyslné provinění*“ Německa proti reparační povinnosti a Versailleské smlouvě.¹⁴⁰ Náznak kritiky do vlastních řad lze spatřit u výše zmíněného Adolfa Brechta, který upozornil, že Německo nemělo tuto záminku Poincarému nikdy poskytnout.¹⁴¹

„*Poincaré byl neústupnost sama.*“¹⁴² D'Abernon touto větou narážel na skutečnost, že prvnímu muži francouzské politiky se povedlo v letech 1921-1922 zprovodit ze světa všechny návrhy, které mohly vést k úpravě reparační povinnosti Německé říše a mohl si tak připravit pevnou půdu pod nohama pro realizaci svých záměrů.¹⁴³ Eberhard Kolb ve shodě se závěry získanými z memoárové literatury označil Poincarého důvody pouze za záminku, která byla opřena o málo pronikavé právní odůvodnění a označil francouzský vpád do Porúří jako Poincarého dlouho skrývané přání.¹⁴⁴

Gustav Stresemann tvrdil, že „*francouzským cílem je zničení Německa*“.¹⁴⁵ Viscount D'Abernon se v tomto bodě se Stresemannem shodoval a francouzské úmysly popsal takto: „*Německo by mělo přestat být nebezpečím. Mělo by dokonce přestat existovat jako velmoc, bylo by vojensky zmrzačeno a stalo by se hospodářsky závislou zemí. Francie by dosáhla vládnoucího postavení, které by bylo možné srovnávat jen s její převahou po míru v Tilsit.*“¹⁴⁶ Anglický vyslanec dále upozornil na motivy vedoucích francouzských průmyslníků, jenž v obsazení Porúří shledávali nenahraditelný zdroj uhlí a oceli v případě nové dlouhotrvající války, a na záměr vojenských odborníků vytvořit bezpečnou hranici na Rýnu.¹⁴⁷ Také historička Dagmar Moravcová shledala, že „*motivem francouzské akce nebyly nedostatky*

¹³⁸ Luther, H., s. 103.

¹³⁹ Brecht, A., s. 402, Heuss, T., s. 191.

¹⁴⁰ Meissner, O., s. 113.

¹⁴¹ Luppe, H., s. 402.

¹⁴² D'Abernon, Band II., s. 36-37

¹⁴³ Tamtéž, s. 36

¹⁴⁴ Kolb, E., s. 49.

¹⁴⁵ Stresemann, G., s. 31

¹⁴⁶ D'Abernon, Band II s. 37.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 10.

v německých reparačních dodávkách uhlí a koksu, ale prohlubující se státní deficit francouzských financí.“¹⁴⁸

Z použité memoárové literatury je také patrné zklamání německé strany z nečinnosti USA a Velké Británie. Německý tisk označil politiku západních mocností jako „*impotentní demokracii*“.¹⁴⁹ Kritice amerického a britského postoje v období Rúrské krize se nevyhnul ani Otto Meissner. „*Sice Američané stáhli na výraz svého nesouhlasu s francouzsko-belgickou invazí své vojsko z oblasti Rýnu, sice britská vláda vznesla námitku proti porušení práva tímto jednáním, ale ve skutečnosti samy mocnosti ukázaly vzhledem ke konfliktu, který tím mezi jejich spojencem a Německem vypukl, plnou neutralitu.*“¹⁵⁰ Hans Luther kvitoval symbolické námitky Velké Británie a USA, zároveň byl ale nespokojen, že svůj postoj nepodepřely skutečnými činy.¹⁵¹ Navíc se Němci domnívali, „*že velmoci jako Anglie a Itálie, které podporovaly nespravedlivé jednostranné odzbrojení, byly morálně povinny k obraně toho, kterému zbraně odebraly.*“¹⁵² Říšský ministr obrany Gessler si iluze o pomoci Velké Británie nedělal a domníval se, že „*anglický těžký průmysl je pravděpodobně potěšen, že Francie opět těžce poškodí německou konkurenci*“ za předpokladu, že „*Francouzi ničeho podstatného nedosáhnou*“.¹⁵³

Je nutné si uvědomit, že kdyby Velká Británie aktivně vystoupila proti Francii, mohla být ohrožena existence celého versailleského poválečného systému. Po stažení USA z evropských záležitostí, měla právě kooperace těchto mocností zajistit jeho fungování.

Francouzský vpád do Porúří považovali Němci za porušení Versailleské mírové smlouvy a mezinárodního práva.¹⁵⁴ „*Bouře nevole prošla celým Německem a zaznamenala stejnou účast všech stran a všech vrstev obyvatelstva. Od srpnových dnů 1914 nebyl nikdy více německý národ naplněn jednotným souhlasem a tak rozhodnou společnou vůlí k obraně.*“¹⁵⁵ Viscount D'Abernon vzpomenu slova jednoho amerického zpravodaje, který se vyjádřil, že „*jen dvěma lidmi bylo dosaženo ustavit německou jednotu, Bismarkovi a Poincarému*“.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Moravcová, D., Hospodářské a politické aspekty..., s., 60.

¹⁴⁹ Meissner., O., 116

¹⁵⁰ Meissner, O., s. 115.

¹⁵¹ Luther, s., 106, 177(cit.)

¹⁵² D'Abernon, V., Band II., s. 190. D'Abernon mohl tyto výtky zachytit pravděpodobně z úst Gustava Stresemanna.

Stresemann, G., s. 37.

¹⁵³ Gessler, O., s. 244.

¹⁵⁴ Vpád francouzsko-belgických vojsk interpretován jako porušení Versailleské smlouvy a mezinárodního práva. Luppe, H., s., 121., Meissner., O., s. 115., Schacht, H., 209., Luther, H., s. 101., Stresemann, G., s. 31.

¹⁵⁵ Meissner, O., s. 115. Podobnost roku 1914 a 1923 také zaznamenal Otto Gessler. „*Duch roku 1914 vál opět celou zemí na severu i jihu.*“ Gessler, O, s. 243. Z odborné literatury upozornil na podobnost národní jednoty v letech 1914 a 1923 Eberhard Kolb. Kolb., E., s. 49.

¹⁵⁶ D'Abernon, s. 198

Německou reakcí na obsazení Porúří bylo vyhlášení „pasivního odporu“. Celou zemi zasáhla obrovská vlna solidarity s okupovaným územím.¹⁵⁷ Přední političtí představitelé ve svých projevech odsoudili jednání Francie. Například budoucí kancléř Gustav Stresemann se dva dny po vstupu francouzsko-belgických vojsk do Porúří vyjádřil takto: „*Proti znásilnění německého národa, země a německého hospodářství, proti porušení psané smlouvy a nepsaných, ale o to více zavazujících morálních zásad, vyzýváme my, německý národ a svědomí národa, k pasivnímu odporu.*“¹⁵⁸ Hans Luther považoval pasivní odpor „za manifest všeobecné národní vůle“ a za „spontánní národní rozhodnutí“.¹⁵⁹

Co stálo za téměř jednotným rozhodnutím politické reprezentace Německé říše a bezpodmínečnou podporou její široké veřejnosti?¹⁶⁰ Rány způsobené pařížským mírovým jednáním se ještě nestačily zahojit. Francouzský vpád do Porúří jen znovu zvedl vlnu protifrancouzských nálad a připomenul Němcům pocit křivdy z roku 1919. Pasivní odpor v sobě nesl dlouho očekávaný společný postup proti „sabotérům“ německého hospodářského a politického vzestupu. Když si uvědomíme, že už v létě 1922 dosáhla inflace hypertrofické fáze, pak rozhodnutí říšské vlády zahájit pasivní odpor bylo z hlediska finanční politiky naprosto nezodpovědné. Fakt, že výzva k pasivnímu odporu byla proklamována pouhé dva dny po obsazení Porúří, nasvědčuje tomu, že vedoucí zástupci německé politiky jednali pod vlivem silných emocí. Ale v opozici k možnosti impulsivního rozhodnutí stojí slova Hanse Luthera. „*Myšlenka obrany skrze pasivní odpor proti nepřetržitě trvajícímu trápení od Francouzů kolovala asi ale již delší čas.*“¹⁶¹

Neuváženost rozhodnutí a finanční politiku říšské vlády kritizoval ve svých deníkových zápiscích anglický vyslanec v Berlíně D'Abernon. „*Úvaha, že tento odpor předpokládal vážné zostření inflace, nemohla zadržet vládu, která se už příliš dlouho nacházela na cestě finančního zhroucení.*“¹⁶² Vedoucí vládní kruhy v Německu dále vinil z nedostatku aktivity vynaložené proti obsazení Porúří a z odevzdaného fatalistického přístupu k celé situaci.¹⁶³ Němci buď opravdu věřili v úspěch pasivního odporu nebo se rozhodly demonstrovat nesplnitelnost reparačních plateb a chybnou politiku Spojenců totálním zhroucením měny. Hans Luppe ve svých vzpomínkách uvedl, že se v prvních

¹⁵⁷ S problematikou okupovaného Porúří se doznaly větší intenzity také debaty o okupovaných částech Porýní.

¹⁵⁸ Stresemann, s., 31. Obdobný projev pronesl také Hans Luther v Essenu v první fázi obsazení Porúří. Luther, H., s. 101

¹⁵⁹ Luther, H., s. 103.

¹⁶⁰ Podporu pasivnímu odporu vyslovil i říšský sněm a rada. Luther, H. 106

¹⁶¹ Luther, H., s. 102

¹⁶² D'Abernon, Band II., s. 11.

¹⁶³ Tamtéž, s. 9

měsících setkal s optimistickým pohledem na budoucnost pasivního odporu jak na půdě říšského směnu tak i například u říšského ministra vnitra Oesera.¹⁶⁴

Finanční limity pasivního odporu byly viditelnější každým dnem. „*Pocit nejistoty se šířil nejdříve pozvolně, stejně jako při válce, která se nevyznačovala žádným znatelným postupem k vítězství.*“¹⁶⁵ Neustále pokračoval tisk nových peněz a s ním i znehodnocení marky. Cunova vláda se však nehodlala vzdát své politiky a pokračoval v ní nadále. Gessler si všiml, že po ztroskotání generální stávky a mezinárodní pomoci „*rostlo u sociální demokracie přesvědčení o bezvýchodnosti tohoto boje*“.¹⁶⁶

Gustav Stresemann vystřídal v srpnu 1923 na postu říšského kancléře Wilhelma Cuna. Stresemann sám po dlouhou dobu pasivní odpor podporoval a uznal, že „*pasivní odpor vykonal něco velkého, spojil celý národ a udělal dojem na svět.*“¹⁶⁷ Zároveň si ale také uvědomoval, že není možné v této politice nadále pokračovat. „*Aby byla existence národa a státu zachována, stojíme zde před hořkou nutností, boj ukončit.*“¹⁶⁸

Ač byl pasivní odpor ukončen 26. září 1923, muselo se Německo s jeho následky vyrovnávat ještě dlouho poté. Vedle zmíněné hyperinflace došlo k posílení extrémních pólů politické spektra a separatistických snah v Porúří. „*S vpádem Francouzů a Belgičanů do Porúří 11. ledna 1923, vznikla v Německu silná nacionalistická vlna, která přišla nacionálním socialistům mimořádně vhod.*“¹⁶⁹

Heinrich Brüning usuzoval dle článků v komunistických novinách, že pasivní odpor vyhovoval také komunistům, protože „*Moskva postavila své výpočty dobytí moci komunisty ve střední a západní Evropě na nezbytném pádu měny*“.¹⁷⁰ Což se jeví jako pochopitelný předpoklad, jelikož inflace prohlubovala sociální rozdíly. Obyčejné obyvatelstvo (příjemci mezd a platů, příjemci renty atd.) pohlíželo na velkopřemyslníky, v komunistickém jazyce kapitalisty, se zlobou. „*Pánové Krupp a Stinnes se zbaví svých dluhů, občanek zaplatí účet.*“¹⁷¹ Citace ze vzpomínek Klause Mann zachytila zášť vůči dvěma významným průmyslníkům, kteří využily inflaci pro vybudování svých obchodních říší.

Francouzsko-belgický vpád do Porúří uškodil nejvíce Francie, která se z role oběti změnila v agresora. Obrovské náklady vynaložené za okupaci Porúří sanaci francouzských

¹⁶⁴ Luppe, s. 121-122.

¹⁶⁵ Luther, s. 106.

¹⁶⁶ Gessler, s. 249.

¹⁶⁷ Stresemann, s. 134

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 135

¹⁶⁹ Hoegner, W., s. 135

¹⁷⁰ Brüning, H., s. 97.

¹⁷¹ Mann, K., Bod obratu. Zpráva o jednom životě, Praha 1997, s. 112.

financí rozhodně nepomohly. Zhroucení německé měny dalo Francii zapomenout na reparační platby. Snaha narovnat vztahy s Anglií dovedla Francii k souhlasu s novým jednáním o německých reparacích, které se mělo uskutečnit na základě závěrů komise mezinárodních odborníků. Neúspěšné porúrské dobrodružství vedlo v květnu 1924 k volebnímu vítězství francouzské levice a k Poincarého demisi.¹⁷²

Německo se muselo vypořádat s obrovským znehodnocením měny a přistoupit ke stabilizaci marky, ale během roku 1924 dosáhlo odpolitizování reparační otázky. S osobou Gustava Stresemanna se pozvolna obnovovala také důvěra v říšskou vládu, která stále musela bojovat z mezistranickými neshody. Přestože se podařilo potlačit Hitlerův puč a na nějaký čas oslabit extrémní pravici, kořeny, které zapustila v roce 1923, ji za necelých deset let dovedly až k uchopení moci.¹⁷³

¹⁷² Kolb, E., s. 58.

¹⁷³ O genezi NSDAP a její cestě k moci. Broszatz, M., Uchopení moci.

5. Zavedení rentové marky

5.1. Úvod do problematiky

Počátky znehodnocení německé měny byly spatřeny již v první světové válce. Německé císařství krylo jen šest procent celkových válečných výdajů příjmy z daní. Zbývající finanční prostředky byly zajišťovány z válečných půjček (Kriegsanleihe) nebo zvyšováním běžného dluhu.¹⁷⁴ V Německu panovalo přesvědčení, že válka bude rychle dovedena do vítězného konce.¹⁷⁵ Spíše než víra ve vítězství se stala důvodem půjček skutečnost, že německá vláda nedisponovala dostatečným množstvím příjmů z daní. Z období Bismarckovy éry připadly Říši výnosy z nepřímých daní. Přímé daně spadaly do agendy jednotlivých zemských vlád. Výnosy nepřímých daní nepatřily během války mezi nejspolehlivější finanční zdroje. Výnosy z cel byly omezeny kvůli zmenšenému zahraničnímu obchodu. Na začátku války byl dokonce výběr cla za dovoz potřebných potravin a surovin přerušen.¹⁷⁶

Po válce se muselo Německo vypořádat kromě splácení válečných půjček také s přechodem z válečného hospodářství na mírové. Další výdaje v sobě zahrnovala sociální péče o nezaměstnané, válečné oběti a odškodnění průmyslníků v odtržených oblastech. Finanční politika státního zadlužování pokračovala tedy i po roce 1918.¹⁷⁷

Inflační proces urychlil výrazný pokles produkce během vnitropolitických bojů a stávek v roce 1919.¹⁷⁸ Ani po částečné konsolidaci politických poměrů po podepsání mírové smlouvy se finanční politika vlády výrazným způsobem nezměnila. Iniciativu k reformě německých financí tak bylo možné zaznamenat spíše u jednotlivců. Říšský ministr financí Matthias Erzberger se snažil zastavit růst běžného dluhu. Jeho daňová reforma trvala od července 1919 do března 1920. Ke snížení běžného dluhu měla dopomoci jednorázová daň z majetku (Reichsnotopfer). Erzberger požadoval omezení říšských výdajů a jejich následné krytí řádnými příjmy.¹⁷⁹

Ze zahraničně politického hlediska rezultovala destabilizace říšského rozpočtu a zvětšení oběhu peněz z reparační povinnosti Německa. Přínosná se inflační politika říšské vlády ukázala také pro překonání světové hospodářské krize na přelomu let 1920 a 1921. Německo fungovalo jako „lokomotiva“ pro světové hospodářství.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Specht, A., s. 9.

¹⁷⁵ Vermeil, s. 204

¹⁷⁶ Holtfrerich, s., 107

¹⁷⁷ Kolb, s., 43

¹⁷⁸ Holtfrerich, s. 328

¹⁷⁹ Specht, s. 22-23. Výnosy ze zvýšených daní byly použity na podporu nezaměstnaných, nikoliv pro zastavení inflace. Moravcová, Hospodářské aspekty..., s. 56

¹⁸⁰ Holtfrerich, s. 328-329.

Období relativní stabilizace měny, které započalo po Erzbergrově reformě a trvalo až do května roku 1921, kdy byl zveřejněn Londýnský plán reparačních plateb.¹⁸¹ Pod tlakem spojeneckého ultimáta přijal plán reparačních plateb nový kabinet v čele s Josephem Wirthem. Nová říšská vláda zahájila tzv. „politiku plnění“ (Erfüllungspolitik), která měla placením reparačních plateb demonstrovat jejich nesplnitelnost. Po přijetí Londýnského plánu se změnil také postoj říšské banky, která vzdala své protesty proti inflační politice říšské vlády.¹⁸²

Snaha dokázat neúnosnost reparací a nulová finanční politika Německé říše způsobily v létě 1922 přechod inflace do hypertroické fáze.¹⁸³ Extrémních hodnot dosáhlo znehodnocení německé měny následkem finančně vyčerpávající politiky pasivního odporu v Porúří.

S nástupem Stresemannovy vlády v srpnu 1923 a ukončením pasivního odporu 26. září téhož roku byla zahájena etapa říšské politiky, které měla vést ke stabilizaci německé měny.¹⁸⁴ Po pádu prvního Stresemannova kabinetu na začátku října 1923 kvůli neshodám při jednání o délce pracovní doby, vystřídal nevýrazného Rudolfa Hilferdinga na postu ministra financí nestraník Hans Luther, který v Cunově a prvním Stresemannově kabinetu vedl ministerstvo výživy.¹⁸⁵

Rentová marka vznikla modifikací návrhu Karla Helffericha. Ten původně navrhoval vznik tzv. pšeničné marky (Roggenmark).¹⁸⁶ Proti tomuto návrhu se postavil Hans Luther, který se domníval, že cena pšenice a její dodávky nejsou dostatečně spolehlivý základ pro novou měnu. Luther ještě jako říšský ministr výživy ve spolupráci s Hilferdingem přepracoval Helfferichův návrh a vytvořil rentovou marku. Po přijetí zmocňovacího zákona bylo ustaveno zavedení nové rentové marky na 15. listopad 1923. Směnný kurs mezi papírovou a rentovou markou byl stanoven v poměru jedna rentová marka ku jednomu bilionu papírových marek (tzv. Billmark). Rentová marka sloužila pouze jako přechodné řešení k návratu ke zlaté měně a byla ukotvena na poměru 4,2 rentové marky za jeden dolar.¹⁸⁷ Vedle ministra financí Hanse Luthera se na stabilizačním procesu německé marky podílel německý bankéř od říšský komisař pro měnu a později prezident říšské banky Hjalmar Schacht. Jeho úsilí vedlo v létě 1924 k zavedení říšské marky se zlatou paritou.¹⁸⁸

¹⁸¹ Londýnský plán plateb předán 5. května 1921 Mommsen, 125 (kruger 116)

¹⁸² Holferich, s. 167.

¹⁸³ Feldman, Die deutsche inflation, s. 6

¹⁸⁴ Erdmann, s. 173

¹⁸⁵ Winkler, H. A., Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie, München 1994, s. 440

¹⁸⁶ Specht, 141.

¹⁸⁷ Winkler, H. A., Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie, München 1994, s. 445

¹⁸⁸ Holferich, s. 178

5.2. Reflexe zavedení rentové marky

V souvislosti se zavedením rentové marky a stabilizací měny byli ve vybrané memoárové literatuře nejčastěji zmiňováni čtyři muži: ministr financí Hans Luther, komisař pro říšskou měnu a později prezident říšské banky Hjalmar Schacht, finanční a hospodářský odborník a člen Karel Helfferich a ministr financí Rudolf Hilferding. Tato jména figurovala také v boji o „otce“ rentové marky, který se snažily politické strany využít pro zlepšení veřejného obrazu. Sebastian Haffner, že po stabilizaci měny *„se politika jevila výhradně jako spor o to, kdo vymyslel rentovou banku. Nacionalisti tvrdili, že to byl Helfferich, konzervativní poslanec a bývalý císařský ministr. Levice to ohnivě popírala, tvrdila, že to byl spolehlivý demokrat a přesvědčený republikán, jistý dr. Schacht.“*¹⁸⁹ Paul Löbe považoval za spolutvůrce nové měny všechny výše jmenované politiky. *„Žádné pochyby, všichni čtyři přitom (zavedení rentové marky – pozn. autora) spolupůsobili. Každý položil stavební kámen pro novou stavbu měny, která ukončila hrozící krizi německé republiky.“*¹⁹⁰ Také Luppe zastával názor, že *„otců rentové marky bylo přirozeně více“*.¹⁹¹

Hans Luther ve svých vzpomínkách obvinil Hjalmaru Schachta, že využil situace a přisvojil si zásluhy za zavedení rentové marky a stabilizaci měny. *„Lidé chtěli hrdinu a Schacht chtěl být idolem.“* Luther přikládal Schachtovi významnější roli až po převzetí vedení říšské banky. *„Na říšskou vládu usnesené a zachované základní linii pro stabilizaci se Schachtovým příchodem nic nezměnilo. Jeho vlastní a jistě významná role začíná nejprve tím, že se stal prezidentem Říšské banky.“*¹⁹²

Schacht ve své knize pamětí poukázal na své významné postavení při stabilizaci měny, ale přímo se neoznačil za tvůrce rentové marky. *„Převzal jsem příkaz a marku stabilizoval.“*¹⁹³ Pro zvýšení akcentu svých zásluh citoval Schacht z dopisu neznámého autora, v němž byl Schacht označen jako muž, který stabilizoval měnu.¹⁹⁴ Pozice Hjalmaru Schachta posílila také značná podpora tehdejšího kancléře Gustava Stresemanna, který s Schachtem počítal na uvolněnou pozici ministerstva financí po odchodu Rudolfa Hilferdinga.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Haffner, s. 70

¹⁹⁰ Löbe, s. 95

¹⁹¹ Luppe, s. 107

¹⁹² Luther 151

¹⁹³ Schacht, s. 12

¹⁹⁴ Schacht, s. 12

¹⁹⁵ Stresemann v dopisu prezidentovi říšského soudu Simonsovi z 23.10. 1923 přiznal svůj záměr jmenovat Schachta ministrem financí. Od svých úmysl upustil kvůli silnému odporu představitelů resortu financí, kteří Schachtovi vyčítali jeho chování během první světové války v Belgii. Stesemann, s 147.

Přestože Hans Luther uvedl, že stabilizace měny nebyla prací jednotlivce.¹⁹⁶ Měl i on tendenci zdůrazňovat své postavení při zastavení procesu znehodnocení měny. Luther shledal tři důležité aspekty, jež vedly k úspěšné stabilizaci německé měny. Vedle rentové marky, která představovala symbol pro východisko ze svízelné finanční situace, a přijetí zmocňovacího zákona, se stala dalším důležitým aspektem osoba ministra financí. Ten neměl podléhat stranickopolitickým vlivům a vedle odborné znalosti měl disponovat mladickou silou a odvahou. Taktéž se neměl při rozhodování ohlížet napravo nebo nalevo. Jelikož byl Hans Luther nestraník a jak sám uvádí „*jen 44 let starý*“ je patrné, že sám sebe považoval za nejvhodnějšího ministra financí pro stabilizaci marky.¹⁹⁷ Jeho lidské a profesní přednosti ocenil Otto Gessler, který Stresemannovi doporučil Luthera na post říšského ministra financí. „*Ten (Luther – pozn. autora) se měsíce důkladně zabýval projektem rentové banky a má nutnou energii, aby provedl bolestivou operaci, která nesnese další odklad.*“¹⁹⁸

Theodor Heuss se v souvislosti se stabilizací měny nejčastěji zmiňoval právě o Lutherovi a Schachtovi. „*Technické provedení leželo v rukou komisaře pro měnu bankovního ředitele Dr. Hjalмара Schachta a nového říšského ministra financí Dr. Hanse Luthera, který po své životní dráze v komunální politice vedl od roku 1922 ministerstvo výživy.*“¹⁹⁹

Státní sekretář Otto Meissner podobně jako Heuss připomněl důležitost Helfferichova návrhu pšeničné marky a ocenil spolupráci Luthera a Schachta při přípravných pracích pro zavedení nové pevné měny.²⁰⁰ Zároveň však označil za autora návrhu rentové marky Hjalмара Schachta, který dle Meissnera „*...v říjnu 1923 za použití Helfferichových návrhů vypracoval plán rentové marky jako základ nové říšské měny, kterému se po důkladné konzultaci dostalo souhlasu říšské vlády.*“²⁰¹

Pravicově zaměřený politik Karl Helfferich, odborník na finanční a hospodářské otázky, byl počítán do okruhu hlavní tvůrců stabilizačního procesu, protože, jak uvedl Heuss, „*konečný plán rentové marky byl přepracovanou verzí Helfferichovy pšeničné marky.*“²⁰² Přesto se Helfferichovo jméno v boji o „otce“ rentové marky tak často neskloňovalo. Do jisté míry to zapříčinila jeho tragická smrt v roce 1924 a obvinění, že nesl podíl na smrti Waltera Rathenaua.²⁰³

¹⁹⁶ Luther, s. 165

¹⁹⁷ Luther, s. 130

¹⁹⁸ Gessler, s. 273

¹⁹⁹ Heuss, s. 196. Luther -

²⁰⁰ Meissner, s. 232.

²⁰¹ Meissner, s. 231

²⁰² Heuss, s. 196

²⁰³ Paul Löbe popsál, jak se v říšském sněmu po zavraždění Waltera Rathenaua zvedla proti Helfferichovy vlna pohoršení. Löbe, s. 70

Ministr financí prvního Stresemannova kabinetu Rudolf Hilferding sklídil za svůj přístup k postupující inflaci vlnu kritiky. „Hilferding byl jistý myslitel, bystrý a klidný, ale příliš pohodlný a měkký pro vedení zodpovědného úřadu.“²⁰⁴ Ke kritice Hilferdinga se připojil také Hans Luther. „Hilferding lezl se svými na teorii postavených navrzích na nervy nejen mě, ale postupně i celému kabinetu“²⁰⁵ Otto Meissner považoval Rudolfa Hilferdinga za nejistého a nerozhodného.²⁰⁶ Zklamání nad prací tohoto ministra financí neskrýval ani Gustav Stresemann, který věřil, že spolupráce Hilferdinga a ministra hospodářství von Raumera, která se osvědčila při návštěvě reparační komise za kancléřství Josepha Witrha, bude nadále úspěšně pokračovat.²⁰⁷

Za důležitý politický akt pro stabilizaci měny bylo považováno ukončení pasivního odporu. „Stresemannova politická zásluha v pozdním létě roku 1923 nemůže být ještě dostatečně oceněna.“²⁰⁸ „Čím větší je časový odstup, tím je pro mě jistější poznatek, že Stresemannův čin ukončit boj v Porúří, představoval jeho největší státnický skutek.“²⁰⁹

Pro stabilizaci měny bylo nutné vyřešit řadu problémů. Nejpalčivější z nich pojmenoval Hjalmar Schacht. „Dva nepřátele stabilizace musí být odstraněni, černý trh a vedle toho nouzové peníze vydávané veřejnými korporacemi a soukromými podniky. Neboť tyto peníze byly rovné papírové marce. A dokud nouzové peníze v pokladně říšské banky mohly být uloženy, byla stabilizace říšské marky nemožná. Tady nebyla říšská banka více pánem vydávaných peněz, nýbrž peníze jí byly z venku vnucené. Systém 'každemu jeho říšská banka' musel být zlomen.“²¹⁰ Na problematiku nemožnosti kontroly peněžního trhu poukázal také Heinrich Brüning.²¹¹

Někteří regionální politici si ale nebezpečí vydávání nouzových peněz nepřipouštěli a krátkozrace vyzdvihovaly své dílčí úspěchy. Například bádenský předseda zemské vlády Heinrich Köhler považoval za velký úspěch svého kabinetu zavedení tzv. „badenského dolaru (Badendolar)“ v listopadu 1923. Přestože byla finanční politika jeho vlády kritizována bádenským zemským sněmem, Köhler si za svými finančními reformami stál. Ve svých vzpomínkách, vyjma pár kusých zmínek, ignoroval protiinflační opatření říšské vlády týkající se rentové marky. A o hlavních aktérech stabilizačního procesu se téměř nezminil.²¹²

²⁰⁴ Luppe, 107

²⁰⁵ Luther, s. 115

²⁰⁶ Meissner, s.132

²⁰⁷ Stresemann, s. 143-144.

²⁰⁸ Schacht, 224

²⁰⁹ Luther, s 115

²¹⁰ Schacht, s. 232

²¹¹ Brüning, s. 85.

²¹² Köhler, H., s. 121-128

Černý trh podporoval spekulace s markou. Kurs zde byl několikanásobně vyšší než u říšské banky.²¹³ Čím více inflace postupovala, tím více si lidé hledali alternativní finanční zdroje. Svou situaci se snažili vyřešit obchodem s akciemi nebo spekulacemi s markou. Snahu získat finanční prostředky obchodem s akciemi zachytil Sebastian Haffner „*Lidé najednou objevili ostrov jistoty – akcie. Byl to jediný způsob jak uložit peníze, jen tak se dalo to tempo (inflace) vydržet. Ne vždy a ne ve stejné výši, ale akcie víceméně drželi krok. Takže lidé kupovali akcie. Každý úředník, zaměstnanec, každý tovární dělník se stal akcionářem. Běžné denní nákupy se uhrazovaly prodejem akcií. Ve výplatní dny nastal všeobecný útok na banky a kurzy vstoupaly vzhůru jako rakety.*“ Ale obchod s akciemi neznamenal jen závratné zisky. „*Občas se nějaké akcie propadly a s nimi se s křikem propadly do propasti tisíce lidí.*“²¹⁴

Zdatní obchodníci dokázali z inflace velmi dobře profitovat a vytvořit si ze svých firem obrovské koncerny. „*Velkopřůmysl a banky v těch měsících nezadržitelně bohatly. Stinnesův stín se vznášel nad zemí i nad vodami.*“²¹⁵ Německý diplomat Wolfgang Gans zu Putlitz, který pracoval u Stinnese do roku 1923 předeštel jednu z příčin Stinnesova úspěchu během inflace. „*Prezident říšské banky (Havenstein – pozn. autora) disponoval všemi penězi Říše i tiskem bankovek; Stinnes má u něho úvěr v neomezené výši a za vypůjčené peníze skupuje věcné hodnoty celého německého hospodářství. Po několika měsících jsou milionové úvěry znehodnoceny na několik feniků, které Stinnes zaplatí levou rukou, a v tu chvíli dostane nové miliardové úvěry.*“²¹⁶

Se zavedením rentové marky se vnitropolitická situace v Německu začala stabilizovat. „*Po uklidnění inflace oslabuje separatismus a komunistické protesty a normální forma vlády a správy byla pozvednuta z chaosu a trosek.*“²¹⁷ Postupně se obnovila důvěra v německou měnu. „*To bylo poprvé za léta, co vstoupilo něco jako klid a jistota do tisíce rodin. Lidé, kteří pracovali, obdrželi peníze, za které mohli něco koupit. Peníze byly zítra takové hodnoty jako dnes.*“²¹⁸

²¹³ Na kolínské burze se zastavil kurs marky k dolaru až na poměru 10 bilionu marek za jeden americký dolar. Papírová marka byla stabilizována 20. listopadu na kurzu 4,2 bilionu marek za 1 dolar. Holferich, s. 315

²¹⁴ Haffner, s. 61.

²¹⁵ Marai, S., Zpověď, Český těšín 2003, s. 265.

²¹⁶ Gans zu Putlitz, W., Diplomát vzpomíná, Praha 1963, s. 37.

²¹⁷ Luther, 169.

²¹⁸ Schacht, s. 13

*„Nová měna a zákonná regule zhodnocení v rámci možností byly bodem obratu k morálnímu a hospodářskému uzdravení Německa.“*²¹⁹ Důležitý psychologický význam v zavedení rentové marky spatřoval také Hans Luther.²²⁰

Znehodnocení marky nezničilo jen měnu, „*kteřá ve vlastním smyslu měnou nebyla.*“²²¹ Ale poškodilo i mezilidské vztahy. „*Inflace byla boj všech proti všem a nahlodala morálku.*“²²² Po zavedení rentové marky se začíná vracet důvěra v měnu i v řískou vládu. Snahy komunistické strany o rozpoutání světové revoluci a mnichovský puč sice pro Stresemanna znamenaly pád z kancléřského křesla. Ale neukončily období tzv. „Stresemanoví éry“, období konsolidace politických a hospodářských poměrů.

²¹⁹ Meissner, s. 135

²²⁰ Luther, s. 152

²²¹ Bruning, s. 78

²²² Gessler, s. 247

6. Závěr

Tato práce na základě preferencí autorů vybrané memoárové literatury představila tři důležité momenty dějin meziválečného Německa, které přímo či nepřímo ovlivnily vývoj inflace ve Výmarské republice. Versailleská mírová smlouva se stala v rukou politické reprezentace Německa důležitou zbraní pro alibistické oddalování nezbytných sanačních opatření v oblasti hospodářské a finanční politiky. Tvrzení, že bez revize mírové smlouvy není Německo schopno dosáhnout stabilní vnitropolitické a hospodářské situace, bylo skloňováno z drtivé většiny míst Německé říše. V reakci na zveřejnění konečné částky reparací v květnu 1921, které měly svůj právní základ zakotvený v mírové smlouvě, přišlo období „politiky plnění“. Také by bylo možné použít označení politika „latentního vzdoru“, která měla za úkol plněním reparační povinnosti dokázat nereálnost těchto požadavků.

Prohloubení pocitu křivdy z prvních poválečných let způsobil vpád francouzsko-belgických vojsk do Porúří. Německá reakce následovala v zápětí vyhlášením politiky pasivního odporu, která dle autorů použité memoárové literatury byla manifestem všeobecné národní vůle. Zároveň znamenala definitivní konec jakýchkoliv snah o udržení německé marky.

Zavedení rentové marky bylo reflektováno s povděkem. Podstatným se však jeví fakt, že šlo o první pokus aktivně zastavit hyperinflaci marky, kterému se dostalo široké podpory mezi předními německými politiky.

Ambicí této práce nebylo dosáhnout detailní analýzy z hlediska politicko-hospodářského, kterou by si jistě tato problematika zasloužila. Tu by bylo možné zpracovat pouze s použitím rozsáhlé odborné literatury a pramenných podkladů, které jsou dostupné na území Německé spolkové republiky. Tento úkol není v silách autora bakalářské práce, jelikož by bylo nutné uplatnit rozsáhlé znalosti z oboru historie, kterými student bakalářského studijního programu ani při nejlepší vůli nedisponuje.

Pro vypracování této práce nebylo možné omezit se pouze na německou memoárovou literaturu dostupnou v knihovnách České republiky. Některá stěžejní díla musela být objednána z německých fondů. Jiné tituly, ač byly přítomny na území české republiky, nebylo možné využít, jelikož byly zapůjčeny pro účely grantových výzkumů.

Náročnost komparace memoárové a faktografické literatury byla nezměrná. Použití této metodiky práce by bylo vhodnější až v oboru diplomovém, v němž je autor schopen lépe využít svých vědomostí. Hlavním přínosem této bakalářské práce pro jejího autora se stalo zjištění, že k výběru tématu závěrečné práce musí přistupovat s větší obezřetností a lepší sebereflexí svých schopností.

7. Bibliografie

Memoárová literatura

- Brüning, H., Memoiren 1918-1934, Stuttgart 1970.
- Brecht, A., Aus nächster Nähe. Lebenserinnerungen 1884-1927, Stuttgart 1966.
- D'Abernon, E. V., Ein Botschafter der Zeitenwende. Memoiren. Band I., Berlin 1930.
- D'Abernon, E. V., Ein Botschafter der Zeitenwende. Memoiren. Band II., Berlin 1930
- Haffner, S., Příběh jednoho Němce, Praha 2002, s. 39.
- Heuss, T., Erinnerungen 1905-1933, Frankfurt am Main 1965.
- Hoegner, W., Die verratene Republik, München 1958
- Gans zu Putlitz, W., Diplomat vzpomíná, Praha 1963
- Gessler, O., Reichswehrpolitik in der Weimarer Zeit, Stuttgart 1958.
- Köhler, H., Lebenserinnerungen des Politikers und Staatsmannes 1878-1949
- Löbe, P., Erinnerungen eines Reichstagspräsidenten, Berlin 1949.
- Luppe, H., Mein leben. In Zusammenarbeit mit M. Heinsen- Luppe aus dem Nachlass, Nürnberg 1977.
- Luther, H., Politiker ohne Partei. Erinnerungen, Stuttgart 1960.
- Mann, K., Bod obratu. Zpráva o jednom životě, Praha 1997.
- Meissner, O., Staatssekretärs unter Ebert-Hindenburg, Hitler, Hamburg 1950.
- Schacht, H., 76 Jahre meines Lebens, Bad Wörishofen 1953.
- Scheidemann, P., Erinnerungen eines Sozialdemokraten, Band I., Dresden 1928.
- Scheidemann, P., Erinnerungen eines Sozialdemokraten, Band II., Dresden 1928.
- Stresemann, G., Vermächtnis, Berlin 1932-1933.

Odborná, populárně naučná literatura, články

Feldman, G. D., Die deutsche Inflation, Berlin 1982.

Holtfrerich, C-L., Die deutsche Inflation 1914-1923: Ursachen und Folgen in internationaler Perspektive, Berlin 1980.

Hürten, H., Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Weimarer Republik und Drittes Reich 1918-1945.

Keynes, J. M., Ekonomické důsledky míru, Brno 2004.

Kolb, E., Die Weimarer republik, München 1993.

Krüger, P., Die Aussen Politik der Republik von Weimar, Darmstadt 1985.

Mann, G., Dějiny Německa, Praha 1993.

Mommsen, H., Die verspielte Freiheit. Der Weg der Republik von Weimar in den Untergang 1918-1933, Berlin 1989, s. 104.

Moravcová, D., Výmarská republika. Problémy demokracie v Německu 1918-1932, Praha 2006.

Moravcová, D., *Hospodářské a politické aspekty německých reparací 1918-1932*, in: *Acta Oeconomica Pragensia*, roč.13., č. 3, 2005.

Specht, A., Politische und Wirtschaftliche Hintergründe der deutschen Inflation 1918-1923, Frankfurt am Main 1982.

Uhle-Wettler, F., Das Versailler Diktat, Kiel 1999.

Vermeil, E., Soudobé Německo: [1919-1924]: jeho složení a politický, hospodářský a sociální vývoj, Praha 1926.

Winkler, H. A., Der lange Weg nach Westen: deutsche Geschichte 1806-1933, Bonn 2002

Winkler, H. A., Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie, München 1994.

Webové zdroje

Verhandlungen des Reichstages / Stenographische Berichte.

Zdroj:<http://daten.digitallesammlungen.de/~db/bsb000000004/images/index.html?native=368>

http://daten.digitale-sammlungen.de/bsb00016333/image_561

Kronawitter, H, Bayerischer Patriot, Gefühlssozialist und erfolgreicher Ministerpräsident, in: Einsichten und Perspektiven. Bayerische Zeitschrift für Politik und Geschichte, 02/2005.

Zdroj: http://192.68.214.70/blz/eup/02_05/9.asp

